

TÜRKMEN ŞAİRİ SEYDİ

TURKOMAN POET ŞEYDİ

Nergis BİRAY

ÖZET

Bu yazıda 19.yy.Türkmen edebiyatının klasik şairlerinden Seyitnazar Seydi'nin hayatı, şiirleri, halkının içinde bulunduğu zor şartlardan onları kurtarmak amacıyla gösterdiği gayret üzerinde durulmaktadır. Seydi'nin şiirleri, muhteva açısından ele alınmakta, onun veri, şiir örnekleriyle Türkmen edebi vatanı içindeki anlatı haktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyitnazar Seydi, Türkmen Şiiri

ABSTRACT

The study deals with life of Seyitnazar Sydi who is one of the classical poets of 19th.century Turkoman Literature. The article also talks about his poems and his efforts that he made in order to save his people from the difficult situation that they were in. In the study his poems handled in context and his place in Turkoman literature is given through examples from the poems.

Key Words: Seyitnazar Seydi, Turkoman Poetry

Türkmen klasik şairi Seyitnazar Seydi'den bize kadar gelen edebî miras, "Olur Yârenler" adlı lirik-destanî bir şiir ve "Goşa Pudagım" adlı bitirilememiş bir destandan ibarettir. Halk arasından toplanan bu materyaller; şairin hayatı, işi, tarihî şahıslarla dostluğu, siyasî cemiyetlere bakışı hakkında sonuca varmak için yeterlidir.

Seydi. Çarcev eyaletinin Karabekevil köyünde Ersan Türkmenlerinin arasında dünyaya gelmiş, çocukluk ve gençlik yıllarım da burada geçirmiştir. Şairin gerçek adı Seyitnazar'dır. Seydi, onun edebî mahlasıdır. O, "Gal İmdi" şiirinde babasının Habip Hoca olduğunu söyler:

"Kıblagehim. atam, çeşmim, çırağım,
Habip Hoca. ner pelivan, gal imdi."

(Kıblegâhim, babam, çeşmim, çerağım,

Habip Hoca, güçlü pehlivan, hoşça kal.)

Onun bu şiirinin devamından Mehti adlı erkek kardeşiyle Orazbibi adlı kız kardeşinin olduğunu da öğreniyoruz:

"Bir atadan Meti yalnız gardaşım,
Bihabar sen. düşman alıpdır daşım.
Hicran odı bilen ciğerin dağlan
Orazbibi. naçar doğan gal imdi."

(Bir babadan Adeti yalnız kardeşim,
Habersizsin,.düşman almıştır dışım,
Hicran ateşiyle ciğerin dağlayan
Orazbibi, çaresiz kardeş, hoşça kal.)

Yukarda bahsedilen destanda Seydi'nin annesi ve başka kız kardeşleri hakkında bilgi bulmak da mümkündür. Seydi'nin annesine Gövherşat derlenniş.

* Bu yazı. Türkmen Edebiyatımı! Tarihi. III Cilt. Aşgabat 1977 adlı eserin "Seydi" (s. 79-120) ile ilgili kısmının Türkiye Türkçesine aktarılmasından ibarettir. *(Yrd. Doç. Dr.) Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Gövhersat. torunları Mirhaydar ile Mirhasan hasta olarak yalarken, onların yanma gelir ve derin bir kederle dualar eder.

Bu esere. Orazbibi'yle birlikte Seydî'nin Orazbagt ve Gam adlı kardeşleri de alınmıştır. Onlardan biri:

"Orazbagt diyr, gardaşlarım,
Sövdaya galan başlarım,
Goçaklarmı. serhoşlanm,
Mürzam. boy, boy, boy!"

*(Orazhaht der, kardeşlerim,
Alış verişe kalmış başlarım,
Koçaklanın, sarhoşlarım,
Mirzam, vay, vay, vay!)*

diyerek, ölüm yatağında yatan gençler için acı çekerken diğeri de:

"Boldı bağrım ezim ezim,
İçde yürek üzüm üzüm,
Garri diyer. iki gözüm,
Gaşım boy, boy, boy!"

*(Oldu bağrım ezim ezim,
İçte vürek üzüm üzüm,
Gam söyler, iki gözüm,
Kaşım vay, vay, vay!)*

diyerek ona eşlik eder.

Anlaşıldığına göre Seydî'nin bir erkek kardeşi ile üç kız kardeşi vardır. Bir rivayete göre. Orazbibi, Beherdenli biriyle evlenmiştir. Kardeşlerinin diğerleri hakkında hiçbir bilgi yoktur.

Şair. ömrünün büyük kısmını hayat arkadaşı Hatice ile geçirmiştir. Amuderya boylarında anlatılan çeşitli hikâye ve rivayetler, şairin, Hatice için yazdığı şiirleri ve onların evlenmeden önce de görüşmelerini tasdiklemektedir. Şair, gençlik yıllarını anlattığı bir şiirinde, şöyle söyler:

"Gündüz yardan ayrı düşüp, ağlayıp.
Geceler kavuşup, gülen yerlerim..."

*(Gündüz vardan ayrı düşüp, ağlayıp,
Gece/er kavuşup, güldüğüm yerler...)*

"Hatice'nin ıslı reyhan yüzünden.
Isgap ısgap buse alan yerlerim."

*(Hatice 'nin kokulu reyhan yüzünden,
Koklaya koklaya buse aldığım yerler.)*

Seydî'nin Hatice'yle kaç yıl birlikte yaşadığı bilinmiyor. Ama onların Begnazar, Sahıpnazar adlı oğulları "biraz gelişip yetiştiğinde" Hatice vefat

etmiştir. Oğulları genç yaşta ölünce Seydî, "Begnazarım" "Zulalımdan" adlı duygulu şiirlerini yazmıştır.

Şairin, Mirhesen ve Mirhaydar adlı oğullarının ikisi de hastalık sonucunda genç yaşta ölmüştür. Bu hadise, "Goşa Pudagım" destanında, Mirhaydar'ın ağzından söylenen "Hoş Galin" (Hoşçakalm) şiirinde şu şekilde ifade edilmektedir:

"Görseniz siz hemme doğan, gardaş, yar.
Dünya bolar sizin başınıza dar. Eksüklerim,
ağlaşar siz zan-zar, Patma, Zölire atlı uyam.
hoş galm."

*(Görseniz siz bütün yâren, kardeş, yâr.
Dünya olur sizin başınıza dar, Eksiklerim
ağlaşsınız zâr u zâr, I'alma, Zühre adlı kız
kardeşim, hoşçakalm.)*

Bu mısralarda adı geçen bu iki kızdan, eserde sürekli bahsedilmektedir. Bunu da göz önünde bulundurarak. Seydî'nin iki tane de kızı olduğunu söyleyebiliriz. Şâir, bu eserde,)aıkarda adı geçen oğlanlarının annesinin Totı olduğunu da vurgulamaktadır. Hatice'nin vefat tarihi bilinmediği gibi, Seydî'nin Totı ile ne zaman evlendiği de belli değildir. Totı hakkında ve Seydî'nin hayatıyla ilgili önceki eserlerde çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Ama şâirin:

"Ey yaranlar, Totı geldi salama, Dil yetirmen
Hatıca dek sonama, Seydî diyer, menin köne
yarama. Burç dökerler, dert üstünden duz
bolar."

*(I'A' yârenler, Tûtî geldi selâma, Dil
uzatmayın Hatice gibi sunama, Seydî
der, benim eski yarama, Biber dökerler,
dert üstüne tuz olur.)*

demesi ve Mirhaydar'la Mirhasan'm annesinin Totı olduğunu belirtmesi, Totı geldiği zaman Seydî'nin "eski yarasının depreşmesi", öncelikle, Hatice'nin yokluğunu anlatır. Neticede de, şairin Totı ile evlenmiş olduğunu gösterir. Totı; iki oğul ve iki kızın anası olup. onların hiç birinin de hayata atıldığını göremeden ölmüştür. Totı vefat ettikten sonra, Seydî'nin çocukları Mirhaydar, Zühre ve Fatma öksüz kalırlar. Bundan sonra şair Şemşat ile evlenir. Bu evlilikle ilgili, halk arasında ilginç bir hikâye de anlatılır. Çocuklar anasız kaldıktan sonra. Seydî'nin yakınları onlara bir anne bulmak gerektiğini söyler. Onlar: "Beherden'de bir kız evlenmiş. Daha altı ay bile geçmeden kocası vefat etmiş. O zamandan beri yalnız yaşıyormuş, adına ise Şemşat diyorlar." deyip, şairi onunla evlenmesi için ikna etmeye çalışırlar. Seydî, bu görüşü uygun bulup Garrıgaladan (Seydî, o yıllarda Garngala'da yaşamaktadır.) Beherden'e gider. Sora sora Şemşatlan

bulur... Onunla görüşüp durumunu anlatır. Ağalarının da kabul etmesiyle Seydî. Şemşad'ı alıp geri döner. Şair. Belierdeifde bulunduğu zamanlar Şemşat için de şiirler yazıp ona bağışlamıştır. O. bu şiirinde, öncelikle, Şemşat "m güzelliğini, suretini, boy boşunu vafeder. Sonra kendinin Hatice'den ebediyen ayrı düşüp, bu günlere kadar geldiğini anlatır.

Şemşat. Garrıgala'ya vardıkdan sonra. Seydî'nin çocuklarını derler, toparlar. Şaire hürmet ettiği gibi onları da korur, gözetir. Üvey ana olduğunu hissettirme/. Seydî. ömrünün sonuna kadar Şemşat ile yaşamıştır.

Seydî. savaşçı ruha sahip bir insandır. Onun bütün ömrü, ar. namus konusunda çalışmakla geçmiştir. Şimdiki Türkmenistan'ın geniş bozkırında Seydî'nin geçmediği yol. çiğnemediği çöl, varmadığı yurt, görmediği köy kalmamıştır. O, kendi ihtiyarıyla gönül eğlendirmek için seyahat etmemiştir. Zaman zaman mecburiyetten, zaman zaman da ilmî derecesini, düşüncesini geliştirmek için yurttan yurda gezmiştir. Cemaatinin hür yaşama hakkını kazanmak amacıyla verdiği mücadelede halkıyla aynı fikirde olması da şairin "gezgin olmasının" asıl sebeplerinden biridir. Onun. ilk olarak Hive'de karşılaşp dost olduğu Zelili ile Garrıgala'ya dönmesi, vatan uğrunda uzun yıllar birlikte çalışılan yukarda bahsettiğimiz duruma bir örnektir. Yurdun siyasî durumu, Seydî'nin ömrünün son yıllarını Garrıgala çöllerinde geçirmesine sebep olur. Burada yaşadığı dönemlerde de şairin hayatı sükûnet ve rahat içinde geçmemiştir. O, ordu komutanı olarak daima oradan oraya çağrılıp durmuştur. Çiftçilikle uğraşan köylülerin mallarına el konulmasına yüreği dayanmayan Seydî, çağrıldığı hiç bir görevden imtina etmemiştir. Onun Gürgen'de, Etrek'te. Garrıgala'da, Çendir'de, Dayna'da bulunup düşman ile savaştığı konusunda Sumbar boyunun yaşlıları türlü rivayetler anlatmaktadır. Ama ufak tefek galibiyetler dikkate alınmazsa Seydî, çoğunlukla talihsizliklerle karşılaşmıştır. Bir başka rivayete göre. bu uğursuzluklar, sonunda, Seydî'nin ölümüne sebep olmuştur. Bu rivayetlerin birinde. Garrıgala çöllerinde yaşayan Gölden, Yomut Türkmenlerinin üstüne, İranlı Ahmedali Mürze ve yağmacı askerlerinin hücum ettiği. Seydî "nin bunlarla savaşırken vurularak öldüğü anlatılmaktadır.

Başka bir malûmata göre. Seydî. Kürt hanına esir düşmüş, dört yıl esir olarak kalmış, sonra da vefat etmiştir. "Seydî Hakkında Sohbet" adlı edebî eserdeki malumata göre ise şair. zindana atılmış, işkence ile öldürülmüştür.

Şairin esir düşüşü hakkında daha çok itibar edilen bir rivayet daha vardır.

Seydî'nin de katıldığı büyük bir savaşta Türkmenler aciz kalır ve geri çekilirler. Seydî. iki ordu arasında kalır ve kaçması mümkün olmaz. Düşman askerleri, kaçan Türkmenleri dağıtır. Atı yaralanan ve Türkmenlerden ayrı düşen Seydî yalnız kalır. Şair. burada düşmana esir düşebileceğim düşünerek "Gel İmdi" adlı şiirini söyler. Onun:

"Bile "gazat" diyip çıkan, goçlanm. Siz
gaçdımz, düşman aldı daşlanm,
Hemdem bolup gezen hemsırdaşlanm,
Denim-duşum. yarı-yârân, gal imdi."

(Birlikte "gaza " deyip çıkan koçlarım,
Siz kaçınız, düşman aldı dışlarım,
Sırdaş olup gezdiğim hemsırdaşlanm,
Yaştlarım, yâr uyar ân, hoşçakal.)

şeklinde söylediği dördlük de bu fikri tasdiklemektedir. Aradan zaman geçer. Savaştan sağ salim dönüp gelen Türkmen askerleri, Seydî'nin atının vurulup düştüğünü akrabalarına, ailesine haber verirler. Bütün il. onun yasını tutar. Ama şair. yedi gün sonra umulmadık bir şekilde çıkıp köyelerine gelir. Aç susuz, 3'aya olarak u/ak yollardan gelen kahramanını karşılayan halk ziyadesiyle sevinir. Seydî, bu sırada hafızasına naksettiği "Gal İmdi" şiirim halka okur. Gerkez'in yaşlılarından Allayar Gurbanov'un söylediğine göre, bu olay 1830 yıllarında meydana gelmiştir. Seydî. bu hadiseden beş altı yıl sonra ağır bir hastalığa tutulmuş ve vefat etmiştir. Bu rivayet, gerçeğe yakındır. Çünkü Seydî, bir şiirinde arkasında oğul uşağının da kalmadığını, bu olayın Mirhasan ile Mirhaydar'm ölümünden sonra meydana geldiğini ifade etmektedir:

"Gelen geçer bu yalancı cahana, Her
kime bir işi eyler bahana. Mende ne
perzent bar, ne de nişana. Yürekde dag-
dövün arman, gal imdi."¹

(Gelen geçer hu yalancı cihâna, iler
birine bir işi eyler bahane, Bende ne
çocuk var, ne de nişane, Yürekde yara,
keder, istek hoşçakal.)

Seydî'nin ölümü ile ilgili bunun gibi malûmatlara ve gerçek olaylara dayanarak, o. tahminen 1836 yılında vefat etmiştir şeklinde bir sonuca varabiliriz. Şairin doğduğu yıl hakkında da farklı yazarlar, çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu konuda eldeki materyaller toplanıp, onun 1775 yılında doğduğu şeklinde bir neticeye ulaşılmıştır.

Seydî'nin edebî mirası, uzun bir süre sonra toparlanmış ve araştırılıp incelenmeye başlanmıştır. Aslında, Ekim

¹ Garrıyev M.: Seydî, Ömri ve dörediciliği, Aşgabat, 1962, 24-26 sah. *

ihtilâlden önce Orta Asya'ya. Türkmenlerin arasına çeşitli maksatlarla gelen Avrupa ve Rus oryantalistlerinin makalelerinde ve seyahatnamelerinde Sevdî'nin adına rastlanmaktadır. Ama, bu tür malûmatlar, şairin edebî mirasım araştırmak amacıyla verilmemiş sadece küçük birer bilgi olarak kalmıştır.

Seydî'nin şiirleri, şimdiye kadar yedi defa basıldı. 1926-1976 yılları arasında çıkan bu külliyat ~ her açıdan gittikçe olgunlaştı, tamamlandı. Neşredilen eserlerin söz başlarında, Seydî'nin eserleriyle ilgili yazılarda, onun vatanseverliği, keskin dili ve kılıcıyla zor durumda bulunan halka canım bile feda edercesine hizmet eden bir insan olduğu açıkça ifade edilmiştir. Ama, Seydî'nin dünya görüşü hakkında, zaman zaman bazı doğru olmayan fikirler de ortaya atılmıştır. Bunları belirtmeden geçmek mümkün değil. Bu tür fikirler, şairin ilk defa şiirlerinin basılıp halk arasında yayılmasından sonra ortaya atılmıştır. "Seydî'yi Nasıl Düşünmeli?"¹ adlı makale, bu külliyat hakkındaki ilk yazıdır. Yazar, Seydî'nin sadece, molla ve hocalara, vatana, emeğe bakışı, dili hakkında fikirlerini belirtiyor. Bu yazıda şairin bakış açısı idealleştiriliyor. Yazar: "Sevdî başka Türkmen şairleri gibi hayalci ve hurafelere inanan bir şair değil."⁴ diyerek, aşağıdaki iki mısrayı örnek gösteriyor:

"Seydî neyler imanı. Barca
ölür. yok gümanı."

(*Seydî neyler imanı, Hepsi
ölür, yok fikri.*)

Bu mısralarla ilgili olarak yazar ("Okııcı"), Seydî'nin inanışının başka şairlerinkinden daha güçlü olmadığını anlatmak istiyor. Bu, elbette doğru değil. Şairin, inanmış biri olduğunun tartışma götürmeyeceğini, onun bir çok şiiri ispat etmektedir.

Bunun arkasından "Seydî Kimdir?"⁵ adlı bir makale yazılmıştır. Burada "Okııcı". "Seydî'yi Nasıl Düşünmeli?" adlı önceki makalesinden hareket

¹ Seydî. sayılan goşguları, Aşgabat, 1926. Seydî, Sayılan goşgular, Aşgabat 1940 (Çapa tayyarlan Ahundo\ -Gürgenli) Vatançı şahir Seydî, Aşgabat 1942 (Çapa tayyarlan Baynuhaminet Garnyev), Seydî Sayılan eserler, Aşgabat, 1948 (Çapa tayyarlan Baymuhammet Garnyev), Seydî. Sayılan eserler, Aşgabat. 1955 (Çapa tayyarlan Kaynın Cumayev), Seydî. Sayılan eserler, Aşgabat. 1959, Seydî. Sayılan eserler. Aşgabat, 1976 (Çapa tayyarlanlar K. Cumayev. M. Garnyev, S. Durdiyev). ³"Okııcı"; "Seydî'ni Nehili Düşünmeli?" "Türkmenistan" gazetesi. 1926 31 oktyabr. ⁴ a. g. m.

⁵ Geldiyev M.: "Seydî Kimdir?" "Türkmenistan" gazetesi, 1926. 15noyabr.

ediliyor. Yazar (M. Geldiyev); eski edebiyat gözden geçirildiğinde. Seydî'ye, devrine bakarak kıymet vermek gerektiğini söylüyor. O, "Okııcı". Seydî'nin bakış açısı ile ilgili fikirlerini çürütmeye çalışmaktadır. Ama bu konuda o da ileri gitmiştir. "Seydî, ışıldayan bir dinci, sufizmin jaikan saflarına yerleşmiş bir sofu ... bir islamcı"⁶ diyerek Seydî'yi başına beyaz sarık dolayrp, sadece dinî düşünceleri vaaz eden molla ve hocalardan da yukarda bir mevkiye koyuyor. Bu, elbette yanlıştır. Şairin inançlılığı, inancının kurallarını halka vaaz etmesi şeklinde değildir. Seydî, vatana, halka hizmet ederek kendi devrindeki bütün Türkmenleri hür olma savaşıma ve saadet içinde yaşamaya çağırır bir şairdir.

"Okııcı" tarafından yazılan "Yine de Seydî Hakkında" adlı makalede de şairin sadece fikirlerinden bahsediliyor. Bu defa yazar, Seydî'yi Mahtumkulu'ndan da üst makamlara koyuyor, önceki makalesinde söylediği fikirlerini daha geniş açıdan inceleyip anlatmayı hedefliyor. O: "... biz, Seydî'yi-bir dinsiz, bir tanrısız olarak göstermedik. Dinî hurafelere inandıkları için, asıl dinî usullere göre hareket etmekte bir çok kaşıklık yaşayan Türkmenler'in diğer şairleri gibi bir inanışa sahip değil, dedik..."⁸ diyerek, Seydî'nin dine bakışının diğer şairlerinkinden farklı olduğunu ortaya koyuyor. Fikrimizce bu değerlendirme, şairi yermektedir.

M. Geldiyev, "'Okııcı"nın bu sözlerini toparlayıp ilmî yönden değerlendirmek için ona cevap"⁹ adlı makalesini "Okııcı"ya cevap şeklinde yazmıştır. Burada daha önce yazdığı "Seydî Kimdir?" başlıklı makalesindeki fikirlerini genişletip geriye döner. Sonunda Seydî'de, Mahtumkulu ve diğer klasik şairler gibi, sadece inanmıştır. Bu görüş, şairin bakış açısını ele alan doğm bir değerlendirmedir.

Seydî'nin vatanseverliğinde ilgili tasdiklenmemiş bazı görüşler de öne sürülmüştür. Bu konuda, 1948 yılında yayınlanan külliyatının sözbaşında Seydî için: "Seydî. öncelikle Çarcev-Ersan Türkmenlerine liderlik eden kahraman bir komutan, vatansever bir şairdir. O, bütün ömrünü, Buhara emîri Şalimurat Velnama özellikle de onun oğlu Mirliaydar'a ve Hive hanlarına karşı savaşmakla geçirmiştir."¹⁰ deniliyor. Sonuçta da Seydî'nin vatanseverliğinin millî bir çerçevede değerlendirilmesi gerektiği belirtiliyor. Bu, doğrudur.

⁶ Geldiyev M.;"Seydî Kimdi?, "Türkmenistan" gazetesi, 1926, 15 noyabr.

"Okııcı". Yene de Seydî Hakmda. "Türkmenistan" gazetesi, 1926. 17 noyabr. * a. g. m.

⁹ Geldiyev M. "Okııcı" yoldaşın yekece sözlemin (cümlesin) dememek bilen. özüne gaytargı, "Türkmenistan" gazetesi, 1926, 22 noyabr. ¹¹ Seydî. Sayılan Eserler, Aşgabat, 1948. 14 sah.

Yazarın da belirttiği gibi Seydî. Türkmen toprağının çeşitli köşelerinde düşmanlara karşı savaşmıştır. Bunun dışında "Döndi" adlı şiirinden de anlaşıldığı üzere. o. komşuları olan Kazaklann, Karakalpaklann da İlişlerine tercüman olmuştur.

K. Cumaycv. şairin vatan görüşü hakkında: "Seydî'nin vatancılığı. büyüüp yetiştiği yerlere hürmet etmekten, doğduğu topraklara "vatanım" demekten ibarettir." " diyor. Fakat şairin vatanseverliği konusunda bu tür görüşlere değer vermek mümkün değildir. Şair. sadece kendi yetişip büyüdüğü topraklara "vatanım" dememiş, bu sözü bütün Türkmen toprağı için kullanmıştır:

Seydî'nin:

"Menzilim, mesgenim, yurdum, vatanım,
Astrabat. Mazenderan, gal imdi. Yomut.
Göklen. Yanak. Semik mürüdim. Gulluk
eden ilim, obam. hoş galin!"

(*Menzilim, meskenim, yurdum, vatanım,
Astrabat, Mazenderan, hoşçakal. Yomut,
Gök/en, Yanak, Senrik müridim, Kulluk
elliğini ilim, obam, hoşçakal!*)

şeklindeki mısraları bu görüşümüzü kuvvetlendirmektedir.

1977 yılında yapılan Seydî'nin doğumunun 2üO.ncü yıldönümü kutlamaları, bütün Türkmenlerce biliniyor. Kutlamalara hazırlık safhasında edebiyatçılar yeni ilmî çalışmalar ortaya koydular, makaleler yazdılar. Bu dönemde "Vatana Şair Seydî" adı ile makaleler külliyatı basılmış; kitapta şairin yaratıcılığı, yaşadığı devir, neşredilen eserlerinin külliyatı ve ayrıca Seydî hakkında yazılan monografi, hikâye, tenkid gibi yazılara da yer verilmiştir.¹² Bu çalışmalarla birlikte, M. GarnyevMn "Seydî" adlı monografisi tekrar neşredildi. "

Klasik edebiyatımızın gururu olan Seydî'nin keşfi. Türkmen yazar ve şairi Garaca Burımov ile besteci Danalar Övezov'ım da ilgisini çekmiş: 1941 yılında "Seydî" operasını yazmışlardır. Dört perdelik bu operada Seydî'nin diğerlerinden farklı olarak düşmanlarla sürüp giden savaşları tasvir edilmiştir. Librettonun yazarı G. Burımov. şairin devrini vasfetmekle. Seydî ve onunla aynı fikirleri paylaşanların hareketlerini canlı, tesirli bir şekilde vermeyi başarmıştır. Bunlara örnek olarak. Seydî'nin

¹¹ Seydî. Saylanan Eserler, 1955, 5 sah.

¹² Vatancı Şair Seydî (makaleler külliyatı (yığındısı)) Dü.üciler: S. A. Garnyev, Ş. Gandımov. M. Çarıyev. "İlim" neşriyatı. Aşgabat, 1976

¹³Garnyev M. Seydî (Ömri ve Dörediciliği). Aşgabat, "İlim" neşriyatı. 1977.

ailesi ve çevresinden: Hatice, Orazbibi, Zelili. Ayaz (Orazbibi'nin sevgilisi) gibi kahramanları, düşman topluluğundan: Maksut Beg, Durdıniyaz. Veşi gibi tipleri göstermek mümkündür.¹⁴ Adından da anlaşılacağı gibi, librettonun baş kahramanı Seydî'dir. O, yurdu, işgalci han ve beğlerden kurtarmak için öne alınan insandır. Bu savaşta eziyetler içindeki halka bel bağlar. Galibiyet kazanmak için fırsatlar yaratıp yoldaşlarına fikirler verir, onları dinler. Güçlü, coşkulu şiirleri ile yiğitleri hücumu çağırır, savaştan kaçanları hicveder. "Seydî" operasında seyirciler, bir halk kahramanının, ferasetli bir komutanın fikirlerini de öğreniyor. Vatansever şairin tamamen kendine has olan hasiyetlerini verebilmesi yazarın üstünlüğünü gösteriyor.

Vatan için yapılan savaş yıllarının, Seydî'nin fikirlerinin sahnede canlandırılması aslında pek de beklenmiyordu. Vatansever şair, güçlü bir coşku ile a talanınızın asırlardır sürüp gelen yüce geçmişini, bugünkü genç neslin hafızasına sindiriyor.

SEYDÎ'NİN YARATICILIĞI

Seydî'nin eserlerinin büyük kısmı, halkın hayatı ile ilgilidir. Bilinen olaylara, şahıslara, hakikatlere aittir.

Seydî. 19. asırda yaşamış şairlerin içinde. Mahtumkulu'nım vatancılık görüşünü devam ettiren ve zenginleştiren üstat şair olarak ilk sırada yer alır.

Yurdunu, vatanını sevmek, vatanseverliğin en üst derecesidir. 19. asır klasik edebiyatımızın bu vatanseverleri ve duyguları, özellikle Seydî tarafından en güzel şekilde işlenmiş temalardan biridir. Bunun Seydî tarafından ayrı bir güzellikle işlenmesi objektif sebeplere de bağlıdır. Şair, öncelikle Doğu edebiyatının büyük klasiklerinin -Nevâyî, Câmî. Firdevsî ve Fuzûlî'nin- eserlerini okuyup, inceleyip öğrenip, onlarda öne sürülen ve yavaş yavaş gelişip büyüyen düşüncelerden feyz almıştır. Ondan sonra da, "Türkmen Klasik Edebiyatının Babası" devrinin en büyük vatancısı Mahtumkulu'nu kendine örnek almıştır. Ömrünün sonuna kadar o büyük örneğe, ideallerine vefâdâr kalmıştır.

Seydî, işgalci emirlerin, hanların baskınlarını, sürüp giden soygunları, toplum içindeki çıkarıcıların, ikiyüzlülerin, işgalcilerin desteğiyle halkı ezmek için başvurdukları hileleri görmüştür. Şair, öncelikle eline silah alıp atlanmış ve bütün gücünü bu uğurda harcamıştır. Seydî'ye klasik edebiyatımızın büyük vatansever şairi şeklinde ad verilmesinin asıl sebebi de budur. Aslında. 19. asırda Seydî ile birlikte halkın yanında olup, sevgili vatanına güvenerek, zor şartlar

¹⁴ Bu konu, M. Garnyev tarafından yayınlanan "Seydî" (Ömri ve Dörediciliği) kitabında geniş bir şekilde incelenmiştir. Aşgabat, 1962.

içindeki halkı anlatan eserler veren ve edebiyatımızda derin tesirler bırakan başka şairler de olmuştur. Fakat, hakikaten de Türkmen topraklarında meydana gelmiş kan dökücü savaşlara bilfiil katılmak, eziyet içindeki halkın kahramanlıklarını tasvir etmek ve Türkmenleri yüreklendirmek hususunda Seydî. devrindeki şairlerden daha üstündür. Onun şiirleri okunduğu zaman, işgalcilerin yaptığı eziyetler, halkın verdiği, mücadele gözler önünde canlanıyor.

Vatansever şair Seydî. âlimlerce yapılan araştırmaların sonucuna göre, ilk olarak. Buhara emîri Şalimurat Velnamının soyguncu ordusu ile savaşmıştır. Bu olayları, şairin vatanı korumak konusunda nasihatler veren her bir mısrası kahır ve gazapla dolu "Görülün İmdi" gibi şiirleri de gösterir:

"Gayra! edip. şirin candan geceli,
Gılıçdan gırmızı ganlar seçeli.
Düşman bilen aramızı açalı,
Hemme şol ikrara gurulsın indî!"

Bir yerde top bile baydak dikilsin.
Goşun iki yandan sap-sap çekilsin.
Kelleler kesilsin, ganlar dökülsün.
Arada gurt oy m gurulsın indî!"

(Gayret edip şirin candan geçelim,
Kılıçlan kırmızı kanlar seçelim,
Düşman ile aramızı açalım, Bütün
bu ikrara varılsın şimdi!)

Bir yerde lop ile bayrak dikilsin, Ordu
iki yandan saf saf dizilsin, Kelleler
kesilsin, kanlar dökülsün, Arada kur i
oyunu kurulsun şimdi!)

Buhara emîri Şalimurat Lebab ve Murgap boylarında yaşayan Ersan, Salır, Sarık boylarını kendi tarafına çekmek için. onların üstüne büyük bir orduyla saldırır.¹⁷ Emîrin bu siyasetini farkedenden şair, vatandaşlarına:

"Gorkı ede ede rısvamız çıkdı. Her ne
kısmat bolsa görülsün imdi! Zalim
düşman ahır yurdunuz yıkdı, Köp
yattık. yaranlar, turulsın imdi." ¹⁶

(Yeler, korka korka rüs\>âmız çıktı, Her
ne nasip ise görülsün şimdi! Zâlim
düşman âhir yurdumuz yıktı, Çok yattık,
yârenler, kalkılsın şimdi!)

diyerek, onları düşmana karşı savaşmaya çağırır.

Seydî. vatan ve hürriyet uğruna canım bile feda etmekten kaçınmayan yiğitlerin, sayıca az olmaları sebebiyle yenilgiye uğraması üzerine ye'se kapılır Bu telaşla hünerli birer savaşçı olan Ersan boyunu birlikte savaşmaya çağırır:

"Ağzımız bir etsek, rükel Ersan,
Düşman geçebilmez deryadan beri. Her
yiğidin söves bolsa hüneri. Önünüze
salıp, sürülsün imdi!" ¹⁷

(Bir araya gelsek, bütün Ersan,
Düşman hiç geçemez deryadan beri, 11
er yiğidin sa\>aş olsa hüneri, Önümüze
katıp, sürülsün şimdi!)

Güçlü düşmana karşı çıkmak için, tek boyun kuvveti yetmez. Bunun için o, diğer komşu boyları da yardıma çağırıp, birlikte hareket etmek ister:

"Öne-ıza salın yağşı garavul. Namardm
canına düşmesin dovıl. Teke, Salır,
Sarık, Gara. Bekevül, Bir oturup. bile
turalı, begler!" ¹⁸

(Önü sıra salın yahşi karakol, Nâmerdin
canına düşmesin zeval, 'leke, Salır,
Sarık, Karabekcnnil, Bir oturup, bir
kalkalım, begler!)

-Bu çağırış, Mahtumkulu'nun:
"Türkmenler, bağlasak bir yere bili,
Gurudars Gulzımı. deryanı-Nili.
Teke, Yomut. Göklen, Yazır, Alili, ¹⁹
Bir dövlete, gulluk etsek beşimiz."

(Türkmenler bağlasak bir yere beli,
Kuruturuz Kızıldeniz 'i, deryâ-yı Mil 'i,
Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili, Bir
devlete kulluk etsek beşimiz.)

şeklinde dile getirdiği arzularının devamı gibidir.

Fakat, devrin siyâsî durumu, Seydî "nin öne sürdüğü "birlikte oturup, birlikte kalkmak" fikrini sonuna kadar uygulamasına imkân vermez. Emîr Şahmurat, bazı riyakâr yaşlıları kendi tarafına çekmeyi başarır. Lebab ve Murgap boyları düşmanın eline geçer. Yerleşik halkın iktisadî yönden güçlü olduğu Buhara da elden çıkar.

Bunun dışında, hür yaşamak için asırlarca savaşan Türkmen boyları, daha çok da Çarcev ve Man

■"" Karpov G. İ. Materialı k izuçeniye epohi Seydî i Zelili. "Sovet Edebiyatı", 1945. No. 3, 74 sah. ¹⁶
a. g. m. 103, 86 sah.

a. g. m.
a. g. m., 103, 56 sah.
Magtımğulı: Eserler. I T. Aşğabal 1959. 255 salı.

vahalarında yaşayan Türkmenler, Buhara emirlerine boyun eğmezler.

Düşmanlara tâbi olmayan, eli kılıçlı mert yiğitlere liderlik eden Sevdî'nin savaşçı şiirlerinde, eziyet çeken halkın işgalcilere karşı duyduğu kin, oldukça güçlü bir şekilde ifade edilir. Bu hadiseler, Mirhaydar (1800-1826) devletin başına geçtikten sonra daha da artar. Sevdî, kendi vatandaşlarıyla birlikte, bu işgalcilere karşı yıllarca savaşır. Bu savaş, şairin yaratıcılığında büyük bir tesire sahiptir.

Seydînin "Dönmenem. Begler" adlı şiiri. Mirhaydar'a karşı yapılan savaşta öne atılan yiğitlerin yemini şeklinde kaleme alınmıştır:

"Vatan için çıktım gır at üstüne, Te canım
çıkyança dönmenem, begler: Dikdir serim,
düşmen düşman astına. Sil dek aksa. gandan
doymanam, begler.

İlim için şirin candan geçermen. Düldül
münüp, ganat bağlap uçarmen. Namart
deleni, hakdanı kasam içer men. Yanıp duran
nar men, sönmenem, begler."²⁰

(*I 'alan için çıktım kır al üstüne, ("anım
çıkıncaya kadar dönmezem, begler; Diktir
başını düşmem düşman duna, Sel gibi aksa
kana kanmazam, begler.*

(*İlim için şirin candan geçerim, Düldül
binip, kanatlanıp uçarım, Nâmert
değilim, Hak 'tan andım içerim, Yanıp
duran ateşim, sönmezem, begler.)*

Vatan için şirin canı vermek, ondan vazgeçmek, hakikî vatanseverliğin alâmetidir. Ve. yurdu sevmenin bundan daha yüce şekli yoktur. Seydî bu görüşten yola çıkarak, şiirlerinde, vatanseverliğin bu yüce derecesini açıkça ifade eder. Türkmenleri, vatanlarını korumak için Mirhaydar'a karşı savaşmaya davet eder:

"Er men diyen çıksın bile yörmege, Leşger
tartıp. Mirhaydar'ı urmaga. İl-gün için şirin
cam bermege. Urdum başım, seriden
dönmenem, begler." "

(*Erim diyen çıksın beraber yürümeğe, Ordu
toplayıp Mirhaydar 'ı vurmağa, İl yurt için
şirin canım vermeğe, Koydum başım şarttan
dönmezem, begler.)*

Seydî'nin. "begler" diye seslendiği yiğitler: emirlerin, hanların kandırdığı o riyakâr onbaşılar ve yüzbaşılar gibileri değil, çileli halkın kahraman oğullandır."Lebap boyam od eylep" gelen düşmana karşı savaşa çağrılan Mehmetmurat gibi. kahraman yiğitlerin önüne düşüp:

"Öne salıp serdar Memmetmıradı;
Her ne nesibeni görelî, begler!"

(*Öne salıp serdar Mehmetmurat 'ı;
vedir nasibimiz görelim, begler!*)

mırsalandaki gibi onlara komutanlık eden beğlerdir.

Evet, şâirin bu tür şiirlerinden birini okuduğumuz zaman, kendi boyunun yiğitlerim diğer Türkmen yiğitlerinden üstün tuttuğu gibi bir kanâate varırız. Hakikatte ise bu böyle değil... Bilindiği gibi, şâir, savaşçı yiğitlerin, ar namus uğrunda kahramanlık göstermesini arzu ediyor. Bunun için de savaşa katılmaya giderken, onlara hitâp ettiği şiirlerinde, çoğunlukla, önce Ersan yiğitlerinin adını zikrediyor. Hatta şâirin, onlar için yazıp bağışladığı "Ersarı'nın Yiğitleri" adlı bir şiiri de vardır. Bu tür şiirleri yazmakla, Seydî'nin diğer Türkmen yiğitlerim hor gördüğü şeklinde bir sonuca varmak mümkün değildir. Şâir. daima, kahramanlıkta kendim gösteren Türkmen yiğidini anlatmaktadır:

"Türkmen yiğit, Mirhaydar'da hırçındır.
Er dey durup, ol söveşe baraylm."²²

(*Türkmen yiğit, Mirhaydar 'da hırçındır,
Erce kalkıp, bu savaşa varalım.)*

O. başka bir şiirinde:

"Küllî Söyünhan ahır ağzın bir edip,
Çarcevi Kerkim alsa gerekdir."²³

(*Bütün Söyünhan âhir ağzın bir edip,
(,"arcev 7 Kerkin 'i alsa gerektir.)*

diyerek, bütün boyların birlikte hücum etmesini arzu ediyor.

Şairin, kendi yiğitlerini vasfetmekte farklı davranmasının sebepleri vardır: Birincisi: şâir. Mirhaydar'a karşı yapılan savaşta önce kendi boyunun yiğitleri ile hücumu geçmiştir. Bunun için. "Bizim Ersanım goç yigitlernin. Her zaman başı cem bolduğu bardır" diyerek, onların "Algır guş dek sağı soluna bakıp" gösterdiği kahramanlıklarını belirtmesi gayet tabiidir. İkincisi: Seydî. dâima inancını kaybetmeme taraftarıdır. Bu sebeple yeri geldiği zaman, onlann

a. g. m.. 103

a. g. m.. 103

;- a. g. m.

¹¹ a. g. m.

korkusuzluklarını farklı bir şekilde ifade eder. Bunun yanında şair. düşmanı görünce acizleşen. beceriksiz yiğitlerin haline ise gülmektedir. Elinden hiç bir iş gelmeyen namertler ile yoldaş olup yola çıkmayı kendine yakıştıramamış. bunu küçüklük saymıştır.

"Namert yiğit gitsin menin yanımdan. Er dey durup, ol söveşe barayhn." ²⁴

(*Nâmert yiğit gitsin benim yanımdan, Erce kal kıp bu sm>aşa varalım.*)

Seydî. savaşta başını dik tutup, kaygı gamı aklına getirmemekle zaferin elde edileceğini çok iyi anlamıştır. Bu sebeple, şâir. özellikle bu konuda diğer şairlerden daha tecrübeli davranmıştır. Onun:

"Sövcşde ağlaman, şat men, güler men, Namart bolup, dünya inmenem. begler." ^{v 25}

(*Savaşla ağlamam, şadım, gülerim, Nâmertçe dünyaya inmezem, begler.*)

şeklinde kaleme aldığı mısraları, onun düşmanın üstüne güçlü bir coşkuyla hücum ettiğine şahitlik eder. Şair. namertlerin savaşa çıkmayışım. savaşmalarından yeğ tutar:

"Eğer her kim gorkı etse canından, Ayrılmasın ayalının yanından" ²⁶

(*Şayet kim korkarsa tatlı canından, Ayrılmasın hanımının yanından.*)

Savaşta liderliğin önemi ayrıca dile getiriliyor. Çünkü o. yiğitlerinin hasiyetlerim tanıyıp, kimle nasıl dostluk etmesi gerektiğini bilmekte. Onların eksik yönlerini vaktinde görüp düzeltmeleri için fikir vermekte. Askerlerine dâima önder olup, dostça hareket eden Seydî. bu işe fazlaca önem vermiştir. O. Buhara emirlerine. Hive hanı Muhammetralim'e. İran işgalcilerine karşı yapılan savaşlarda (Karabekeviü'da, Kerki'de. Çarcev'de. Marfda. Hive'de, Garrıgaîa'da, Gürgeirde) çeşitli şartlarda, farklı şekillerde savaşmış, savaş ustası olmuştur. Bu hususta epeyce tecrübe kazanmış, bu sebeple nerede bulunursa bulunsun yiğitleri daima onun yanında yer almışlardır. O, savaşta en gerekli şey. kahramanlık diyerek, mertlerin Köroğlu gibi yiğit, doğruyu taktir edici. İskender Zülkarneyn gibi zafer kazama olmalarım arzu etmiştir. Savaşta yiğitlerin ruhunu coşturmak, at ve silah kadar gereklidir. Bunun için o:

"Görogludan şu gün alıp tilsimi.

²⁴ a. g. m.. 103 sah.
a. g. m. a. g. m.

Şu gün bolsun İsgenderin kışımı."

(*Köroğlu 'ndan bu gün alıp tilsimi. Bu gün olsun İskender 'in uğuru.*)

Yat lalar men Göroglım, Zamanı. Alı Murtezani-Şahımerdanı. Rüstem-Zal. İsgender. Gacar pelvanı. Orta atdım, köpün sanmanam, begler." ²⁵

(*Yâd ederim Köroğlu 'nu, Zaman '/, . ili Murtaza 'yi, Şâh-ı Merdâni, Zal Rüstem, İskender, Gacar pehlivanı, Ortaya attım, çoğunu saymazam, begler.*)

deyip kendinden önceki devirlerde yaşamış olan kahramanları hatırlayarak, onların ruhunu şâd eder.

Seydî, her durumda, savaşırken de dururken de, savaşçılara harp talimleri yaptırmıştır. Şairin eserlerinde buna ait örnekleri bol miktarda bulmak mümkündür:

"Bir yerde top bilen baydak dikilsin. Goşun iki yandan sap sap çekilsin." ²⁹

(*Bir yerde top ile bayrak dikilsin, Ordu iki yandan saf saf dikilsin.*)

"Üstünüzden gelir diyip, çaklayıp. Yaldık cülgeleri bizler saklayıp." ³⁰

(*Hakkımızdan gelir deyip, bekleyip, Yattık vadilerde bizler saklanıp.*)

Seydî, güçlü düşmana karşılık vermek için türlü yollar aramıştır. Ersan boyunun atlı beği Sultanniyaz ile birleşmesi, bunun en kuvvetli delilidir. Şair, bu birleşmeden faydalı bir sonuç beklemektedir. Tarihî bilgilere göre, Sultanniyaz Beğ de, Buhara emirlerine karşı koyan, onlara baş kaldıranlardan biridir. Seydî'nin. Sultanniyaz için kaleme aldığı şiirlerinden de anlaşıldığı üzere, Sultanniyaz. diğer begler gibi cimrin tarafına geçmemiş, tam tersine "Savaş gününün keskin kılıcı" ile onun karşısına çıkmıştır.

Şairin söylediğine göre, Türkmenlerin içindeki riyakârların hepsi Mirhaydar'a yaranmaya çalışırlar. Çilekeş halk. iki taraftan da, yani parayla satılan içerdeki yaşlılar ve desteğini onlardan alarak hareket eden dışardaki ezici düşmanlar tarafından kuşatılır.

; a. g. m. ²⁸ a.
g. m, 103 -^y a.
g. m. ²⁹ a. g. m.

Hıv hanı. hainlerden faydalanarak. Türkmenleri yok etmek, eziyet çektirmek için bir fırsat kolladı. Yukarıda adı geçen Gahargulu Han ve Sahipnazar Övez Cabaçı gibi adamlar halka hainlik etmişler, Mirhaydar'ın tarafına geçip onun siyasetini hayata geçirmesi için yardımcı olmuşlardır. Buhara emiri. bu gibi adamlarla birlikte Lebab Türkmenlerinin arasına nifak sokarak, onların karşı hücumunu engellemiştir.

Seydî. namertlik edip, vatanın, halkın namusunu satan dönekler ile mertçe savaşmıştır. Bu meselede kendileriyle birlikte hareket etmeyen vatandaşlarına da sitem³¹ etmiştir:

"Rovacı bolupdır ikiyüzlünün, Köp /.ma
kılıgucı yaman gözlinin. Iğlıbarı gidip
dogru sözlinin. Belki, şanı
sıgırmazıarLebab'a." ³²

(Revacı, o/muştur iki yüzlünün, Çok zina
edici yaman gözünün, İtibarı gitmiş
doğru sözünün, Belki onu sıgırmazlar
Lebab 'a.)

Yurdun üstüne çöken kara bulutlar, hiç bir zaman Seydî nin moralini bozmamıştır. O, daima çileli halkla, hakikatle birlikte nefes almıştır. Ama halkın arasına nifak sokup kendine karşı yapılan mücadeleyi durdurmayı başaran Mirhaydar, Lebab Türkmenlerini yenmiştir. Emir. kendine karşı savaşan komutanların peşine düşüp onları yok etmenin çarelerini arar. Bu yüzden Sevdî gibi vatanseverler yurttan ayrılıp başka yerlere gitmeğe mecbur olurlar. Şair, "Çıkıp gidelim" adlı şiirinde bunun sebebini açıkça ifade etmektedir:

"İl birlik etmedi bize, yiğitler. Gelin, bu
vatandan çıkıp gidelin." ³³

(İl, birlik etmedi bize yiğitler, Gelin, hu
vatandan çekip gidelim.)

"Beglerin yüzüne gara çekildi. Anın için
abray yere döküldü." ³⁴

(Beğlerin yüzüne kara sürüldü,
Onun için itibar yere döküldü.)

Seydî nin Lebab boyunu bırakıp gidişi ile ilgili şiirleri dikkat çekicidir. Onun sevgili yurdu ile vedalaşmak için kaleme aldığı şiirler okunduğunda duygulanmamak mümkün değildir. Vatan konulu şiirlerinde şair. çilekeş halkın durumunu daima resmetmekte, çilekeşlerin gönlünde kök salan ışıklı vatanseverliği ustalıklı ifade etmektedir. Bu şiirleri, o

devirde vatan hakkında yazılan şiirlerin en güzel örneklerinden saymak gerekir. Hakikaten de bu tür şiirleri, ü-yurt derdini, hür yaşamak için savaşmak gerektiğini, vatan kaygısını çekmemiş olan bir şair. kaleme alamaz. Seydî'nin "Erden öndüm (doğdum), erlik bilen öler men" diyerek, bu tür hisli şiirler yazması tabiidir.

Seydî "Lebab, hoş imdi" şiirinde, önce "eziyet çeken illeri" hatırlıyor. "Para alıp. ili bozan gendeler" ³⁵ ya da "İli bibat eden nice bisanlar" ³⁶ sebebiyle eziyet çeken ha İlan düştüğü çaresiz dununa üzümlü, kaygılanıyor. Yaşadığı toprakların bir ağacı bile Seydî'ye sevimli görünüyor. Lebab'in güzelliği olan; "Amıdan suv içen gerçek nahallardan" ³⁷. "Bibat yerde biten maymık ³⁸ iğdelerden", "Gol-ayagm her yan uzadıp oturan üzümderden" ayrılmak ona her şeyden daha ağır gelmiştir. Seydî, diğer çiftçiler gibi. onlar için ter dökmüş, zahmet çekmiştir. Binbir emek vererek yetiştirdiği meyveli bahçelerine güvenen şair, rahat bir hayat sürmeyi arzulamıştır Fakat, "Galdm, hoş imdi" adlı diğer bir şiirinde bu konuda şöyle der:

"Ketmen urup. elem tartıp, nan berdim.
Ara yolda cepa çekdim, can berdim,
Hıracm, salgıdm ören ken berdim,
Cepalıca çiller, galdm, hoş imdi" ³⁹

(\fa çekip, elem çekip, nan verdim, Bu
sırada cefa çektim, can verdim, \ 'ergini,
haracını her zaman verdim ('e/alıca
çiller ⁴⁰ kaldım, hoş artık.)

Şair, vatandaşlarının eziyet çekmesine kimin sebep olduğunu:

"Gilemiz yok sen gadırdan vatandan, I
ncadık Mirhaydar yerler yutandan, Te
ölinçe üstünüzden ötenden, Gezsek
gerek seni sorap, hoş imdi." ⁴¹

(Kinimiz yok sen kadirbilir vatandan, .
\zap çektik Mirhaydar yerler yutandan,
Ta ölene dek bize hükmedenden, Gezsek
gerek seni sorup, hoşçakal.)

şeklinde belirtir ve bütün Türkmenler adma vatana seslenir. Rahat yaşayan köylere eziyet eden Mirhaydar ve yaşadıkları zor günler hakkında düşündüklerini söyler. Nerede olursa olsun, eziyet içindeki vatanyıla

gende: kötü. ¹ bisan: adam yerine
konmayan.

nahal: fidan. ■^x

maymık: eğri.

³⁾ a. g. m. 103

"" çil: tarla sınırı, bahçe sınırı. ""

a. g. m. 103, 72 sah.

³¹ a. g. m. 147 a. g.

³² m. 103 a. g. m..

³³ 846 a. g. m.

³⁴

ilgili bilgi alacağım, yüreğinin sevgili vatani ile birlikte olduğunu itade eder. "Yok idi hiç kimin gitmek hayali" diyerek vatandan ayrı düşmenin, vatansever insanlara ne kadar /or geldiğini anlatır.

Şair. çilekeş halkın bu zor hayatını alkışlayanların olduğunu da unutmaz. Bu gibi insanları her şiirinde anar:

"Kimse aglap gitdi, kimseler gülüp.
Kimse çekip dürli azap. hoş imdi"⁴²

(Kimi ağlayıp gitti, kimi de gülüp. Kimi çekip türlü azap, hoşçakal.)

Bu şiirin sonunda şairin:

"Yüz elli yıl vatan diyip gezildi. Ekinler ekildi, yapılar yazıldı, Mün iki yüz bir hem kırkda yazıldı. Tarihin etseniz hasap, hoş imdi." ⁴³

(Yüz el fi yıl vatan deyip gezildi, Ekinler ekildi, arklar kazıldı, Bin iki yüz bir hem; kırkta yazıldı, Tarihin etseniz hesap, hoşçakal.)

demesi bu şiirin 1823-1824 yıllarında yazıldığını tasdik etmektedir.

Bu şiirlerden Seydî'nin her yıl başka bir diyarda gezip dolaştığını da anlıyoruz.

Seydî'nin Lebap'tan dönmesinden önceki yıllarda (1820-1821 yıllarında) Man vahası, Buhara emiri Mirhaydarın emrindedir. Onun Hive hanı ile bu döneme kadar iyi olan dostluğu meydana gelen bir hadise sonucunda bozulur. Muhammetrahim Han, Man Türkmenlerinden öç almak için, Berdi inak adlı adamını Mirhaydar'a elçi olarak gönderir ve yardım ister. Mirhavdar, hanın isteklerini yerine getireceğini söyleyerek gelen elçiye vaatlerde bulunur. Aradan zaman geçer.

Buhara emiri. Türkmenlerden öç almak konusunda verdiği vaadini yerine getirmeye yanaşmaz. Muhammetrahim Han. tekrar elçi gönderir. Lâkin emir, bu sefer ona gülünç bir cevap verir.O, "Türkmenler korku nedir bilmeyen, boyun eğmez bir halktır. Eğer ben onların ellerinden bir şeyleri almak için adam gönderirsem. hepsi bir yana dağılır gider, onları bulmak da mümkün olmaz, bizim bu işi yapmaya

gücümüz yetmiyor. Bırak, o işi, eğer başarabilecekse Hive Hanı kendisi yapsın/"¹⁴ der.

Bu cevaba çok sinirlenen Hive Hanı. büyük bir ordu toplayıp hücumu geçer. Man yakınlarındaki yerleri /.apteder. Sonra Çarcev'e, Sakara yönelir. Buhara emiri, Mirhaydar'm zulmüne sabredemeyen, kaçmaya da zaman bulamayan Ersarıllılar; Hive hanının savaştığını görüp onunla birleşerek, emiri yenmek için, Muhammetrahim'e elçi gönderirler. O, elçilere: "eğer sözünüze sadıksanız, benim düşmanıma karşı bizimle birlikte savaşsınız."⁴⁵ diye cevap verir. Ersarı beğleri, Muhammetrahim'in tarafına geçmeye razı olurlar.

Amuderya ve Murgap boyları ilk çarpışmada Muhammetrahim Han'ın eline geçer. Soltanniyaz'ın önderliğinde Ersanlann bir kısmı Man'ya dönerler.

Görüşümüze göre, Çar tarafına doğru giden Ersanlann bir kısmı Man Türkmenlerinin arasına mecburî olarak götürülüp yerleştirilmiştir. Şair Seydî de onların arasındadır. O. Lebap Türkmenlerinin, ayrıca Karavıl beğinin, yeni gelip yerleştikleri bu yerlerde iyi yaşamalarını arzu etmiş ve onları kutlamıştır:

"Ey garavulbegi, Lebapdan kaçıp, Bu gelen yurdunuz mübarek olsun!
Mirhaydarın külli barından geçip. Bu gelen yurdunuz mübarek olsun!"⁴⁶

*(Ey Kara'ul beyi Lebap 'tan kaçıp,
(.] e lâiğiniz bu yurt mübarek olsun!
Mirhaydar'ın bütün varından geçip,
(ie lâiğiniz bu yurt mübarek olsun!)*

Bu sıralarda Man dolaylarında yaşayanların durumu kötüleşir. Soltanbent, kendi haline bırakıldığı için. çiftçilik de kötü durumdadır. Ekin yetiştirmek gerçekten problem hale gelir.

Man vahası, kendi yönetimine geçtikten sonra, Hive Hanı. burada yaşayan halkın, kuraklıktan, susuzluktan çok kötü durumda olduğunu görür. Han. kendi iyiliği için, yönettiği illerin problemlerinin çözülmesini ister. Bu maksatla, 1823 yılında kardeşi Gıtlumurat İnağı. Man'ya gönderir. ⁴⁷ Gıtlumurat Soltanbent'i tekrar bina etmeye, mamur hale getirmeye niyetlenir. Ama. bu niyeti gerçekleşmez. Murgap'm suyu önceki akışını devam ettirir. O zamanlar Man'da yaşayan Seydî, bendi yeniden yapmanın sıkıntı çeken halkın

¹ Manalı po istorii Türkmen i Turkmenii, T. II, M.-L. 1938, 417 sah. ^h a. g. e.. 421 sah.

⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ a. g. m. 103 MİTT. II Cilt, 423 sah.

⁴² ⁴³ a. g. m.
a. g. m.

rahatlaması için büyük önem taşıdığına işaret etmiştir. O:

"Bendi baglasamz cepalar çekip. Kop
hasıl alar siz ekinler ekip. Oturmağa
hatar boz öyler dikip, Bu gelen yurdumz
mübarek olsun." ⁴⁸

*(Bendi bağ/asanız cefalar çekip,
Hep mahsul alırsınız ekinler ekip,
Oturmağa saf saf boz evler dikip,
Geldiğiniz bu yurt, mübarek olsun.)*

diyerek, bu bendi yapmak için buraya yerleşen Ersarılar'ın da yardım etmesi gerektiğini daha doğrusu, yardım ettiklerini dile getirir. Ama her türlü fedâkârlık ve azap çekilmiş olduğu halde, Man'tun hayatında büyük bir öneme sahip olan bu büyük bendi yapmak mümkün olmaz. Murgap boylan önceki viran halinde kalır. Buraya gelen Ersarı Türkmenlerinin durumu da diğerlerinden farklı değildir. Sevgili vatanlarını, mal, mülklerini bırakıp, oradan oraya göçüp duran insanlar için en büyük korku açlıktır. Halk. açlık belâsından kurtulmak için. çeşitli yollar arar. Ama kolay bir yol bulamaz. Sonunda bir yol göstermesi için Seydî'ye başvururlar. Vatandaşlarının iyi şartlarda yaşaması için lüçbir zorluktan kaçmayan şair, onların arzusunu yerine getirmeye çalışır. Seydî. halkın isteklerini dinler, bunları bir araya getirip Man'dan Hive'ye Mulihammetrahim Han'ın yanına gider.

Seydî'nin Hive hanına gitmesinin sebebi, sadece halkın açlık derdine bir çare bulmak içindir. Çünkü işgalcilere karşı atma atlayıp silâhına sarılıp savaştan şair, hanlardan, emirlerden lüçbir zaman iyilik, merhamet ve şefaath işlemeyi düşünen bir insan değildir. Bunu, Seydî "nin hareketleri de açıkça gösterir. Murgap boylarında zorluk ve eziyet içinde yaşayan halkın büyük itibar gösterdiği Seydî.onların durumunu ve isteklerini Mulihammetrahim Han'a anlatır. O:

"Bu gün turup etmeğe belli işimiz yokdur.
Hırdalık ile ötgen yazı-gışımız yokdur. Galla
gamıdan gayrı hiç deşvişimiz yokdur. Arz
etmeğe bir sizden özge kişimiz yokdur. Bir
çere kılın bizge, biçere bolup geldik." ⁴⁹

*(Bu gün kalkıp yapmağa belli işimiz yoktur,
Çocukluk ile geçen yaz ve kışımız yoktur, Ekin
derdinden başka hiç telâşımız yoktur,
Arziineğe bir sizden başka kişimiz yoktur, Bir
çare bulun bize, biçere olup geldik.)*

şeklindeki söyleşiyle halkı kötü duruma düşüren şeyin ekin olduğunu belirtir. Seydî'nin bu sözleri, sadece bir

ya da iki insanın fikri olmayıp çoğunluğun yüreğinden süzülüp çıkan sözlerdir.

Hayatı düzenli yürütmek için. yaşamak için yerin su.yunı gerekli olduğunu, bu konuda halkın, Man'ya yeni yerleşen insanların, yardım beklediğim, gözlerinin yolda olduğunu Seydî birer birer anlatır:

"Ersan, Sakar birle yol yana garap imdi,
Balgan dunu", elbetde, envali harap imdi.
Sizden alarga lazım bir belli covap imdi. Ya
bolsa Man abat. ya barsa Lebap imdi. Bir
çere kılın bizge, biçere bolup geldik." ⁵¹

*(Ersarı. Sakar 'la yine yola bakıp şimdi,
Bekler durur, elbette, ahvâli harap şimdi,
Sizden almamız lâzım bir belli cevap şimdi,)
a olsa Man âbâd, ya varsa Lebap şimdi, Bir
çare bulun bize, biçere olup geldik.)*

Mulihammetrahim Han, halka merhamet eder: onlara yardım ederek şairin sözünü de yere düşürmemiş olur. Seydî'nin eserlerinden anlaşıldığı üzere, han onların (Ersanların) Lebap boyuna yerleşmelerini değil Hive'ye, yani kendi tabiiyetine gelmelerini ister. Ama Seydî, Muhammetralüm'in idaresi altında yaşamayı istememiş, kendi fikrindekilerle birlikte Garngala'ya dönmüştür.

Seydî, vatanseverliğin en >üce duygularının kendinde toplayan ileri fikirli bir insan olarak tanınmıştır. Şair, Lebap, Murgap boylarında yaşadığı zamanlarda buradaki diğer boylara (Ersarı, Teke. Salır, Sank) da vatanım, halkım demiştir.

O. halkını muhtaçlıktan, daha doğrusu açlık ve susuzluktan kurtarmak için Hive'ye gittiğinde bile, ilinin haline ağlar. Devrinin siyâsî durumu, onu. Türkmen toprağının diğer bir köşesine düşürür. Seydî:

"Menzilim, mesgenim, yurdum, vatanım,
Astrabat. Mazenderan, gal imdi." ⁵¹

*(\ lenzilim, meskenim, yurdum, vatanım,
Astrabat, Mazenderan, hoşçakal.)*

diyerek, Yomut, Göklen Türkmenlerinin eskiden beri yerleşim yerleri olan toprakları, kendi sevgili vatanı yerine koyarak anar. Şair :

"Yomut. Göklen, Yanak, Senrik. Mürüdim,
Gulluk eden ilim, obam, hoş galin." ⁵¹

(Yomut, Göklen, Yanak, Senrik müridim,

⁴⁸ g. m. 103
a. g. m.. 103.79, 80 sah.

⁵¹n. g. m.. 147.
a. g. m. 1. g.
m.. >a. g. e..
1612.

Kulluk ettiğim ilim, obanı, hoşçakal.)

şeklindeki mısralarında ise çevredeki boylan da kendi halkı olarak kabul eder O. onların azatlığı, ar ve namusu için savaşmıştır. Bu ise. Seydî'nin eziyet çeken Türkmenlerin rahatı uğrunda bütün ömrünü sarf eden bir şair olduğunu, bize bir defa daha göstermektedir.

Seydî. sadece vatani korumak ya da devrindekileri vatani korumağa çağırarakla yetinmez. O. hakikî vatanseverlik fikrini edebiyatımıza köklü bir şekilde yerleştirmiş ve onu geliştirmiştir. Seydî. klasik edebiyatımızın tarihinde, savaş şiirlerinin üstadı adıyla bütün Türkmen topraklarında tanınan vatansever bir şairdir. Gölden Türkmenlerinin arasından yetişen bu meşhur şair. Gurbandurdu Zelili ile de dost olmuştur. Onlar, birbirleriyle Hive'deki Şirgazi Han'ın medresesinde tanışmışlardır. Zelili'nin gelini merhum Halli Ece bu konuda şu bilgileri veriyor: "Gurbandurdu Zelili, şair Seydî ile ilk defa Hive'ye vardığında tanışmış, orada kardeşlik olarak okumuşlar. Sonra Kesarkaç'ta, Garrıgala'da, Gürgen'de, Etrek'te birlikte gezmişler." Başka bir malûmata göre, Seydî ile Zelili. Mahtumkulu'nun yaşadığı odada yaşamışlardır. Bunun sebebi. büyük şairin hatırasını, şöhretim yakalamak, ona vefalı olduklarını göstermektir. Aynı malûmata göre, bir defasında onlar dönüp giderlerken mollalardan biri karşılıklarına çıkıp: JVlahlumkulu sizin neyiniz? diye sormuş. Bunun üzerine Seydî: JVlahtınıkulu bizim üstadımızdır, şeklinde cevap vermiş. Bu molla, onlara yaklaşarak: _Haydi öyleyse Mahtumkulı'ndan bir şiir söyleyin! demiş. Seydî, ZelüTnin yüzüne bakmış. Zelili göz kırpıp susmuş. O zaman Seydî: Öyleyse sizce en uygun yerinden başlayalım, diye cevap vermiş. O, Mahtumkulu'nun:

"Mollalar ahiret sözün söylerler, Münkiir bolma, galat işdir. eylerler. Kim bilir ki, ahirette neylerler. İyip. içip. münüp, guçup, öt yağşı."

*(Mollalar ahire! sözün söylerler,
Şüphe etme yanlış da olsa eylerler,
Kini bilir ki, ahirette neylerler,
Yivip. içip, binip, sarıp, geç yahşi.)*

şeklindeki bendini söylemiş fakat molla kendi kendine konuşarak⁵³ çekip gitmiş.

Bu ve buna benzer malûmatlar, Hive'de yaşadıkları dönemde ikisinin de büyük şöhret kazandıklarını göstermektedir. Bunu, ZelüTnin "Yör Seyidim, yara şeyle gideli" mısrası da tastilder. Gerkezli ihtiyarlardan

merhum Allayar Gurbanov'un verdiği malûmata göre, Seydî, Zelilî'nin davetini kabul edip Hive'den Garrıgala'ya gelir. Zelilî'nin Döndü'ye hitaben: "Seydini hem alıp, şeyle gelmişem; Menin dostum budur, harayım, Döndü" demesi Seydî'nin Garrıgala'ya ilk defa Zelilî'yle birlikte gittiğini de anlatır. Bu ilci şairin dolaşıp geldikten sonra, Hive'de okullarım bitirip bitirmediklerine dair bir malûmat yok.

Zelilî, kendi köyündeki çocukları okutmakla meşgul olmuştur. Seydî ise Lebap boyunda vatandaşları ile birlikte yurdunu korumak için savaşmıştır. Ama, birbirinden uzak olsalar bile onlar, birbirlerinin durumundan haberdar olmuşlardır. Böylece, birbirini iyi anlayan bu iki şairin dostluğu sağlamlaşarak devam eder. Bu dostluk, Zelilî'nin Hive hanına esir düştüğü sıralarda Seydfye yazdığı mektuplarda ve Seydî'nin ona gönderdiği cevaplarda en üst seviyeye ulaşır. Zelilî, Sumbar boyu Türkmenlerinin durumunu tasvir ederek yazdığı mektubunda, hanın ordusunun çileli halka verdiği eziyetleri birer birer anlatır. Şiirde, bîçâre halkın başına gelen bu zor duruma sadece insanoğlu değil, bütün tabiat da yas tutar, kederlenir. Esirlerin haline dağlar, taşlar bile ağlar. Gökyüzü elenip yeryüzü gevşer, bulutlar alı çekip gözyaşı döker:

"Sürüldiler il barısı enşeşip, Pıgamna dağlar, daşlar gımşaşıp. Asman çoşa geldi, zemin govşaşıp, Bulutlar durdular nala. Seyidi! " ⁵⁴

(Sürüldüler il hepsi de ağlaşıp, I'i ganin a dağlar taşlar titreşip, Asman çoşup geldi, zemin gevşeyip, Bulutlar durdular yasa, Seyidi!)

Türkmenler, hanın zulmünden kurtulmak maksadıyla Çar tarafına geçerler. Onların asıl kısmı Ürgenç tarafına gönderilir. Zelilî, güzel ülkesinin, milletinin tek yürek, tek bilek olup vatana geri dönmesini arzu eder ve bu arzusunu:

"Ürgenci illeriniz gaytsalar beri, Saga-sola dargan - yığılsa barı. Cem bolup yöresek, galnıasa biri. Sürüp barsak Garrıgala. Seyidi." ⁵⁵

fl/rgenç 'le illerimiz dönseler geri, Sağa sola dağılan top I ansa hepsi, Toplanıp yürü sek kalmasa biri, Sürüp varsak Garrıgala 'ya, Seyidi)

şeklinde ifade eder.

" Zelilî, Goşgular, Aşgabat, 1954, 18 sah. ~° a. g. e. ,18 sah.

⁵³ Bu malûmatı. Koline Ürgenç'in şehir merkezinde yaşayan Allamurat Gılıçoğlu anlattı.

Sevdi'nin Hive'den Garrıgala'ya döndüğünü daha önce söylemiştik. O. ""Dövrandan ayrıldık" adlı şiirinde bu dönüşünü şöyle anlatır:

"Ey ağalar arman bile, Dürlü döv
randan ayrıldık: İl bolup Rahim
Han bile. Haydar Softandan ayrıldık.
"" ~⁶

(*Ey ağalar, istek ile, Türülü
devrândan ayrıldık: Birleşip Rahim
Han ile, Ilavdar Sultan 'dan
ayrıldık.*)

Hiveye göçmek kimsenin hayatım düzene sokmaz,
hayat şartlarında bir düzelme sağlamaz. Seydî ile
Hive'ye giden Soltannıyaz, Muhammetrahim'in
sözünü dinler ve onun tarafına geçer. Seydî, Ersarı beği
Soltannıyaz'dan bir dala birleşmemek üzere ayrılır.

Hivcnin hayat şartları, sistemi, kanunları şaire uygun
gelmez. Onun, çilekeş halkın durumuna yüreği
parçalanır ve hana katılıp ona yardım edenleri
sözleriyle de olsa pişman eder :

"Tapmayan önki aşreti.
Yutarınız gamı-hesreti. İstey
istey han hezreti. Ahır
mekandan ayrıldık."⁵

(*Bulmayı önceki hayatı,
Yutarız gam ve hasreti,
İsteye isteye han hazreti,
Ahır mekândan ayrıldık.*)

Seydî ve Zelili. Hive'de önce göz hapsine alınır sonra
da zindana atılırlar. Anlatılan malûmatlara göre,
bunların asıl amacı, başkaldırıp hanın rahatını
bozmakmış. Seydî, bu iş için yeterli askeri
toplayamamış. Zelili, savaşta kaybederlerse
kendilerinden birinin kurban edileceğini hatırlatınca
Seydî. hana karşı gelmekten vazgeçmiş, izin bile
almadan Garrıgala'ya dönmüş.

Zelili. Seydî'ye gönderdiği "Nişan Seyidi!" adlı
mektubunda hanın yaptığı eziyetleri ve zor durumda
olduğunu anlatır. Çöllerde "görünmekten kaçıp" gün
görmediğini söyler. "Vatan" sözü Zelili için her şeyden
daha kıymetlidir. O, Seydî'nin yardımını sonucunda
yurda kavuşmak için gece gündüz ümitle bekler:

"Heli sindi vatan düşmez ağzımdan,
Nanu-nemck asan ötmez bogzımdan,
Gice gündiz seni diyip gözümünden. Akar
yaşım badı-baran Seyidi !" ~⁵

-⁵a. g. m. .103, 113 sah.

"" a. g. m. . 1 1 4 sah.

(*Halâ şimdi vatan düşmez dilimden,
Ekme, yemek inan geçmez boğazımdan,
Gece gündüz seni deyip gözümünden, Akar
yaşım sel ve yağmur, Seyidi!*)

Zelili. Seydî'yi kendisiyle birlikte aynı maksat için
savaşan vatansever olarak görüp, onun insancılığına
da büyük kıymet verir. O:

"Tapmamı Hıvanı. Buharı gezsem.
Senin dey özüme yaran. Seyidi!)"⁵⁹

(*Bulamam Hive 'yi, Buhara 'yi gezsem,
Senin gibi özüme yâren, Seyidi!*)

diyerek, sevgili dostuna samimî bir şekilde, yürekten
dostluk gösterir.

Şairin:

"Gezer bu Zelili örtenip. bişip. Bardı
nice ayrılanlar govuşıp. Öten balıar
Keserkaçda sataşıp, Hanı ettiğin ehdi-
peyman. Seyidi!"⁶⁰

(*Gezer bu Zelili yanıp hem pişip, I 'ardı
nice ayrılanlar kavuşup, (Jeçen bahar
Keserkaç 'ta buluşup, Hani ettiğin ahd-i
peymân, Seyidi!*)

mısrarlarından anlaşıldığına göre Seydî, Zelilî'yi diğer
esirlerle birlikte kurtarmak için, daha doğrusu
Muhammetrahim Han'a isyan etmek için ona söz
vermiş olmalı. Seydî, verdiği sözü yerine getirmek için
Türkmenlerden atlılar toplar. Daha önce adı geçen
Allamurat Gılıçoğlu'nun anlattığına göre. büyük bir
ordu toplamayı başarır. Seydî, bu defa Zelilî'yi esir
düşen diğer Türkmenlerle birlikte kurtarmayı arzu
eder. Ama komutanların arasında aniden ikilik çıkar ve
neticede, askerler dört bir yana dağılır gider. Böylece
Seydî, bir sefer daha talihsizliğe uğramış olur. Şair:

""İt-guş ağlar, görse menin halıma. Senin
üçin ser goyar men ölüme. Sum
nesipden esir düşdün zalıma. Bu azat
torpakdan ötdün. Zelilim."⁶¹

(*İt kuş ağlar, görse benim halime,*

^ Allamurat Gılıçoğlu'nun söylediğine göre. Zelili izin
ilemek için hanın huzuruna çıkmış. Han: "ben
ölünceye kadar hiçbirinize izin yok." diye cevap
vermiştir.

^{MJ} Zelili. Goşgular, Aşgabat, 1954, 17 sah.

Zelili, Goşgular, Aşgabat 1954, 15 sah.

⁶¹ a. g. m. ,1484.

*Senin için baş koyarım ölüme, l/ğursuz
kaderden esir düştün zalime, Bu azal
topraklan geçtin, Zelilim.)*

diyerek dostu için ölümü bile göze aldığını söyler.

Hayalleri gerçekleşmeyince Seydî, kendi kendini cezalandırır. Zelili "nin esirlikten kurtulamamasına ve onun çileli hayatına çok üzülür:

"Baray diysem. yol uzaktır. yetmez men. Ne
bir namart boldum, şol yan gitmez men,
Neçün dünya indim, şu gün ötmez men.
Gam. külpet layına batdın. Zelilim! " ^{6~}

*(Varayım desem, yol uzaktır, varamam,
Ne bir nâmert oldum, o yana gidemem,
Niçin dünyaya geldim, bu gün göçemem,
Gam, külfet derdine battın, Zelilim!)*
Zelilî'nin:

"Sağlığımızda bir-birevge duş bolup.
Ayrılaşsak galmaz arman. Seyidi! " ⁶³

*(Sağlığımızda birbirimizle buluşup,
Ayrı/sak da kalmaz arzu, Seyidi!)*

diyerek belirttiği arzusu, Muhammetrahim öldükten sonra (1826) gerçekleşir.

Zelili. Gölden Türkmenleriyle Garrıgala'ya gelir. Seydî'yle buluşur. Karşılıklı şiirler söylerler. Seydî'nin "Habar ber?" . Zelilî'nin "Gardaşım" adlı karşılıklı soru cevap şeklindeki şiirleri ile şairlerin hece ve şekil yönünden birbirine yakın "Yaranlar", "Eyledi" şiirleri buna birer örnektir.

Bu iki şairin medresede okudukları yıllarda başlayıp ilerleyen dostluklarının kardeşlik derecesine ulaşması, onların aynı fikirleri paylaşan vatanseverler olduğunu da ispatlar. Zelili zor günlerinde nasıl Seydî'den yardım beklediyse Seydî de başına bir iş geldiği /aman önce Zelilî'vi hatırlar. Onun:

"Kıyama! gardaşım, molla Zelili,
Sen ızımda düzüp dessian, gal imdi." ⁶⁴

*(Ahiret kardeşim, molla Zelili,
Sen ardımdan destan düzüp, kal artık.)*

mısraları. İran işgalcilerine karşı yapılan savaşta, yalın/, kaldığı zaman söylediği sözleridir. Şair, bu şiirinde vatani, halkı ve sevgili dostu Zelili ile veda la şır.

⁶²

⁶³ a g. m. ,

⁶⁴ Zelili. Goşgular, Aşgabat, 1954. 16 sah.
a. g. m. .147.

Seydî "nin Zelili ile dostluğu, sadece şahsî bir dostluk olarak kalmaz. Onların dostluğu ve bu dostluk çevresinde yazdıkları şiirleri, ileri görüşlü Türkmen oğullarının boylarını bir araya toplayıp birleştirerek, bağımsız bir devlet kurma maksadıyla savaşmalarını da sağlar.

Seydî ile Zelilî'nin şiir şeklinde yazdıkları mektupları, klasik edebiyatımızın vatanseverlik konusundaki lirik eserlerinin en güzel örnekleri olarak bilinmektedir. Bunun yanında Seydî, GaraköTde yaşayan meşhur şair Gayibî ile pek iyi anlaşmamıştır. Eldeki malûmatlara göre. Seydî ile Gayibî de karşılıklı şiirler söylemişlerdir. ^{6~} Onların arasındaki geçimsizliğe, tarihî şartlan göz önünde bulundurarak bakmak gerekir. Bu tür geçimsizlikler bazen şahsî tartışmalar neticesinde ortaya çıkar. Bazı güçlü derebeyler, kendi çıkarları için, bir şairin ağzından, o söylemiş gibi göstererek, halk için çeşitli sözler söyler ve sonunda her ikisinin arkasından da gülerler.

Gayibî'nin Seydî ile düşman oluşuna bakmadan önce, onun üstüne bir görev düştüğünde zorluk içindeki halkın çıkarlarını koruduğunu belirtmek gerekir. Bu sebeple, bu şairlerin yaratıcılığına her açıdan bakmak, her birini devrine göre değerlendirmek daha doğrudur.

Seydî'nin sosyal dengesizliği gösteren eserlerinde, eziyet içindeki halkın işgalciler, derebeyler ve çıkarıcılar tarafından ezilişi tasvir edilir. Onların gariplere çektirdikleri zahmet gözler önüne serilir. Ama Seydî, bu tema ile yazdığı eserlerinde kendisinden önceki şairlerden farklı bir sonuca ulaşmamıştır.

Seydî'nin yaşadığı devirde de zorluk içindeki halk, emirler, hanlar, yerli zenginler tarafından ezilmiştir.

Yöneticiler, derebeyler ve işgalciler hakkındaki bu fikirler. Şark'ta güçlü âlimlerin söylediği zamandan Türkmen klâsiklerine kadar çeşitli şartlarda ve şekillerde söylenegelmiştir. İlim adamları ve akıl salüpleri, halkın çektiği bu eziyet karşısında fikirlerini açıkça ifade etmişlerdir. Yöneticilerin, halka karşı adaletli ve merhametli olması, halkın görüşlerine de değer vermesi gerektiğini öne sürmüşlerdir.

Türkmen Klasik Edebiyatının tarihine göz atıldığı /aman. bu konularda, Dövletmemmet Azadî'nin yaratıcılığı üzerinde fazlaca durmak mümkündür.

A/adî "nin ilk defa ortaya attığı bu fikirler, sonraki şairler tarafından da devam ettirilir. Bu şairlerden biri de Seydî'dir. 18-19. asırlarda Türkmen topraklarının çevresindeki işgalci hâkimlerin arasında savaşlar

a g. m. ,103.

oldukça arlar Onların halka karşı yaptıkları acımasız uygulamalar güçlenir. Seydî:

"Gulak goyun. aydan arzı-haiıma. "Patışa"
diyp aydarlar nirde zalıma. Bakman gırar
aamıı-hasu, alıma. Gıduzlan gurl kimin bir
hunhar bolup." ⁶⁶

(*Kulak verin, elediğim arz-ı hâlime,
"Padişah " deyip söylerler nerde zalime,
Bakmadan kırar halkı ve de âlimi,
Kuduz/aşan kurt gibi bir kan içici olup.*)

mısralarıyla hâkimlerin durumunu açıkça gösterir. Hâkimler ağır vergiler koymakla, eziyet çekenleri mal mülksü/. bırakır. Seydî. bu tür hakim ve salıları pazardaki dilenciye benzetir: "Ey yaranlar, şu eyyamın padişayı, Göyeki bolupdır bazar gedayı." ⁶⁷

(*Ey yârenler, bu eyyamın pâdişâhı, Gûyâ ki o İn ı ustur
Pazar dilencisi.*) Şair. salılara karşı bu tür verici mısralarıyla onların acımasızlığını ayıplar. Buna karşılık. Soltamı yaz beğ gibi ("Haysı yurdun beyle soltam bardır") kendi hakimiyetini yerleştirmek için hareket eden birinin tarafında yer alıp onu, tamamen idealleştirir.

Şairin "İsten Könül" şiirindeki:

"Bir muşu İman patışağa hem edegat eylesem.
Yurdumuz labşırgalı nesli pıgamber gerek"⁶⁸

(*Bir müslüman padişaha da itaat eylesem,
Yurdumuz kurtarmak için nesli peygamber gerek.*)

şeklindeki mısraları, onun, hâkimler hakkındaki düşüncesini göstermektedir.

Seydî. NÜCC hanların, emirlerin, karılı bıçaklı olup birbirleriyle savaştıkları devrin insanı. Bu sebeple şair, ülkenin başına adaletli bir hâkimin geçmesini arzu etmekten başka çare bulamaz. Ama. zor günler geçiren halk. hâkimlere dayanıp, onlardan habersiz, ağır vergileri halka yükleyen, onların sırtından geçinen zenginler yüzünden de zorluk çekmiştir. Sürü sürü koyunları, develeri, mal mülkleri olan zenginler, garip fukara halka hükmetmişler; onlara kapı kullarıymış gibi hi/.mct ettirmişlerdir. Bunun sonucunda da çilekeş halk. Buhara emirlerine, topladıkları ekinlerinden, mal mülklerinden, vergi vermişlerdir. Seydî, "Hıracmı. salgıdını ken berdim" diyerek kendisinin de vergi ödediğini belirtir. "Garip gövüm tövekgel kıl hudaga" demesi ise şairin kendini alçak gönüllü, fukara

⁶⁶a. g. m., 103
⁶⁷ a. g. m. * a.
.g. m.

insanların arasında, onlarla bir tutmuş olduğunu gösterir. Seydî. "Yaş bolupdır garıpların gözleri" mısrasında da onların yasını tutar, "Garip için bağrı gereganımat" diyerek, gariplere hürmet edilmesi gerektiğini söyler.

Seydî'nin:

"Kim garip, kanzdar bolsa.
Yüzleri solana menzer." ⁶⁹

(*Kim garip vergidâr olsa,
Yüzleri solana benzer.*)

demesi de gariplerin psikolojisinden haberdar olduğunu göstermektedir.

Şair. "sahavatını yitiren", insanlara merhamet etmeyen /.enginlerin, nefislerini doyuramayışlarını. merhametsizliklerini hoş karşılamaz. Onlara karşı hissettiği bu nefreti:

"Gıralsa nebsin dukanı. Oda
salar şirin cam." ⁷⁰

(*Üzülse nefsin dükkanı, . [leşe
salar şirin canı.*)

mısralarıyla dile getirir.

Zenginler, mal mülkleri ne kadar artarsa artsın, buna kanaat etmezler. Onların gözleri daima insanların malındadır. Bunun için garipler, ter döküp elde ettikleri kazançlarını, zorluk çekerek kazandıklarını, çaresiz, elleriyle verirler:

"Kısmata kanı bolup, öz malını iyen yok, Boldı ⁷¹
güyç güyç yetenin doldı köp para beyle.

(*Kısmete kani olup, öz malım yiye yok, Oldu güç,
güç vetirenin, doldu çok para böyle.*)

Seydî, birçok savaşa komutan olarak katılmaktan değil, yoksulluktan dolayı azap çeker. Bu durumdan dostu Zelili de haberdardır. O, Hive'den gönderdiği bir mektubunda:

"Eşitdim. gidip sen karıdar bolup,
Haticam bir görmeğe zar bolup.
Yat illerde garıplıktan har bolup.
Göçe göçe ilden ile Seyidi." ⁷²

(*İşittim, gitmişsin vergidâr olup,*

⁷¹a. g. m., 241.

a. g. m.

⁷² a. g. e.. 1404. " Zelili, Goşgular.
Aşgabat. 1954. 7 sah.

*Hatice 'yi bir kez görmek için zâr olup,
Yâd illerde gariplikten hâr olup,
Göçe göçe ilden ile, Seyidi)*
diyerek, dostunun kötü günlerinin sürdüğünü ve inleyip durduğunu anlatır.

Seydî'nin yaşadığı toplumda, halkın gözünden düşen, çoğunluk tarafından nefretle karşılanan insanlar, ancak ve ancak zenginlikle kendilerine yer sağlamaya çalışmaktadır. Seydî. bu konuda şöyle der:

"Yamanları yahşi eden,
Golunun / .adıdır, zadı." ^

*(Kötüleri iyi eden, Elinin
parasıdır, parası.)*

Bu tür mısralarıyla Seydî, zenginlerin hasetliklerini, onların yoksulları merhametsizce ezişlerini tarafsız bir şekilde dile getirmiştir. Zenginlerin cömert davranıp garipleri incitmemeleri gerektiğini ifade etmiştir.

Bu devirde halk. islam dininin arkasına sığınan fakat toplumun sırtından geçinen din adamlarının eziyetiyle de karşı karşıya kalmıştır. Seydî, din adamlarının bu tavırlarına kayıtsız kalmaz:

"Şeydi diyer. sözün ugrı.
Taparlar yaman dessurı." 4

*(Seydî der. sözün kısası,
Bulurlar kötü adeti.)*

Seydî "ye göre. açgözlü molla ve sofuların kârı daima dilenip durmaktır:

"Görün, bu eyyamın molla-işanı,
Tama için elin serdi, bilmedi." °

*(Görün hu zamanın molla sofusu,
Tamah için elin açtı, bilmedi.)*

Şair. din adamlarının dinî kurallardan ayrılmasına kızmaktadır."Dini pula satmaları" yüzünden onlarla mücadele etmekte, dinin doğru uygulanması gerektiğini söylemektedir:

"Gördüm bu dünyada yagşı-yamanı.
Şeriati bozar kazısı, hanı. Dört
pula sateaklar dini-imanı. Allanı
yat edip yören ganımat." 6

(Gördüm hu dünvada ivi kötövü,

*Şeriati bozar kadısı, ham,
I ç kuruşa satacaklar dini imanı,
Allah 'ı yad edip giden iyiler.)*

Ama hayatı, sözü sohbeti seven şair. hiçbir şiirinde terk-i dünya temasını işlememiştir. O. bütün güzelliklerin bu dünyada olduğuna inanmıştır. Bu görüş doğrultusunda çevresindekileri bu dünyadan lezzet almağa çağırır:

"Bilseniz ey merhebalar, cana rahat mııdadır,
Be/m edip olturgalı, ayşı-parahat mııdadır. Yüz
min elvan gül açan. bağı-letafat mııdadır."

*(Bilseniz ey insanlar, cana rahat hurdadır, Bezm
edip oturmak için, ayş ve rahat hurdadır, } üz bin
çeşit çiçek açan bağı-letafet hurdadır.)*

Mutlu ve sevinçli günlerin kadrini bilen şair, meclise cam gönülden hürmet gösterir:

"İmdi hatır cemg edip. bir-birge can gatmak gerek.
Alsalar din ile dünyeni bir meye satmak gerek."

*(Simdi hatır toplayıp, birbirine can katmak gerek,
Alsalar din ile dünyayı, bir meye satmak gerek.)*

Seydî'nin şiirlerinden yansıyan yakını sevgi konulu şiirlerdir. Şair, bu tür şiirlerinde kendinden önce yaşamış olan üstat şairleri örnek almıştır. Nevâî ve Fuzûlî gibi büyük şairlerin şiirlerine tahmisler de yazmıştır. Bunlar şairin her konuda söz üstatlarının yolunu tutmuş olduğunu gösterir.

Seydî'nin sevgi konulu şiirlerinde genç kızlar ve gelinler tasvir edilir. Onlar, dünyadaki en gösterişli kuşlara, huri ve perilere benzetilerek anlatılır. Şair edebî benzetmeleri ustaca kullanıp tasvir ettiği güzeli her şeyden üstün tutar. Onun şiirlerinde yer alan tiplerden ikisi iyi ve güzel özelliklere sahiptir. Diğeri ise sürekli karşı çıkıp muhalefet eden bir özellik gösterir. Birinci kahraman, insanoğlunun bahtı sayılan, her şeyden daha güzel, iyi ve yüce olan güzel bir kızdır. Hayalî hikâyelerde rastladığımız huri. peri ve melekler bu güzele baş eğer. Gökyüzünden dünyaya ışık saçan yıldızların ayın ve günün parlaklığı, onun yüzünün nuruna meyleder. ("Sadağa") Yeryüzünde onun gibi güzel yoktur. Onun bir sözüyle ölümler canlanır. ("Sona") O, güzellik âleminin hükümdarı ("Hünkârım menin"), eski destanların kahramanları olan Züleyha ("Halli"), Selvinaz. Medhalemal ("Nazlıhan, Sana") gibi hoş suretlidir. Bu tür şiirlerde, eserin ikinci kahramanı olarak, böyle şahane bir güzelin aşığı tiplmesiyle şairin kendisi yer alır. O, sevgilisine kavuşmak için Mecnûn gibi çöle çıkmağa ("Pırkatın"), Ferhat gibi dağlar delmeğe ("Eylemezem

''' a. g. m.. 103

71 a. g. e.,
1484.

^a. g. e. 6 a. g.

a. g. m.

yat") hazırdır. Ama bu sevgililerin kavuşmasına izin vermeyen, zorluk çıkararak. Şahvelet'in. Garaçomak'ın tipiyle verilen üçüncü şahıs çeşitli adlarla esere katılır.

Bu tiplerin en güçlüsü felektir. Felek, daima olası işin önüne set çeker. O, aşıklara merhametsizce davranır. Onun işi. hakkı, nahak etmektir. Arzusuna ulaşmak için mücadele eden hiçbir insanla dostça yaşamaz. Rakipleri ve düşmanları yanına alıp onları aşıkların üstüne saldırır. Şair. "Çağdır bu çağlar" adlı şiirinde feleğin bu tasvirini, "çarkını tersine çevirip" dostların üstüne düşmanı gönderen şahıs tipiyle verir:

"Telek olur çarhın tersine tovlap, Düşmanı şal eylep, dostların avlap. Etim çişgc çekip, otlarga daglap. Dert başımdan ağan çağdır, bu çağlar." *

(Felek oturur, çarkını tersine çevirip, Düşmanı şad edip, dostların avlayıp, Etim şişe geçirip, ateşlerde dağlayıp, Derdin başlından aştığı çağdır, bu çağlar.)

Şairin eski divanlar tarzında yazdığı şiirlerinde ben/etmeler, nefis kafiyeler, çeşitli nazım şekilleri kullanılmış olmasına rağmen bu şiirler halkın arasında fazlaca yayılmamıştır. Böyle olsa bile şairin bu eserleri zengin yaratıcılığını göstermesi bakımından büyük önem arz eder.

Seydî *nin sevgi şiirlerinin büyük bölümü. Türkmen klasikleri tarzındaki şiirlerdir. Bunlar açık fikirleri akıcılığı ve sade diliyle önemli bir yere sahip olup 7. 8, 11 heceli dörtlük veya beşliklerden ibarettir.

Klasik şairlerimizin yaptığı gibi. Seydî de en güzel şiirlerini sevgilisine atfetmiştir. Onun Hatice'ye olan aşkı duygulu şiirler yazıp, şarkılar söylemesine sebep olmuştur. "Seydî hem bağşı bolupdur" denmesi, halk arasında adının sevgiyle anılması sebepsiz değildir.

Seydî "nin şiirlerinde gelin ve genç kızlar, insanın vefalı dostu, hayat arkadaşı olarak karşımıza çıkar. O, anlaşarak evlenme taraftarıdır. İnsan önce sevdiğine inanmalı sonra da maksadına ulaşmak için hiçbir zorluktan yılmadan mücadele etmelidir:

"Eğer aşık hakikatdan mey içse, Ondan aşık bolmaz, tagnadan kaçsa."

(Eğer âşık hakikatten mey içse, Ondan âşık olmaz, ayıplanmaktan kaçsa.)

Şair. Hatice'ye kavuşmak için kendine nasihat ettiği gibi "ayıplanmaktan asla kaçmamıştır." ""Giceler yatman, gündiz oturman.cebri-cepa.lara" ("Yerlerim")

a. g. e.. 846. 71 sah.

düşmüştür. Bazen gizlice buluşup zevk ü sefa sürmüştür. Ama bir müddet Hatice'nin kardeşleri, onun Seydî ile evlenmesine izin vermemişlerdir. Halk arasında var olan rivayetlere göre. şair, çoğu zaman sevgilisini yücelten güçlü şiirler yazmıştır. Bunlardan "Ar etmen" şiiri farklı bir söyleyişe sahiptir. Şair, sevgilisine yürek sırrını şöyle açıklar: "Ben sana hizmet etmek için dünya malından vazgeçmeğe hazırım. Sadece senin yoluna baş koyup bu günlere kadar geldim. Bu halime şaşırıp sağa sola baksan da ben senden başka kıza, geline bakmam. .."

Seydî, kızını vermeğe razı olur ümidiyle asabı babaya da hürmet eder. Umduğu gibi olmasa bile o, bu niyetinden vazgeçmeyeceğini, sevgilisine kavuşmak için her türlü zorluğa göğüs gerip ölmeyi bile göze alacağını söyler. Ona kavuştuktan sonra.basma ne gelirse gelsin "vah!" demeyeceğini belirtir:

Keşke atan mana sırrın bildirse. Ya meni agladıp ya da güldürse, Gazap edip. meni gınap öldürse, Senin için ölsem, hergiz ar etenen."

(Keşke baban bana sırrım bildirse, Ya beni ağlatıp ya da güldürse, (.iazap edip, beni kınayıp öldürse, Senin için ölsem, asla ar etmem.)

Seydî'nin bu şiirinde: "Ben senden başkasını kendime yâr etmem." demesi onun sevgi yeminidir.

Seydî. yaşadığı toplumda sevgiye engel olan düşmanların varlığından haberdardır. Aşıkların evlenmeden önce birlikte görülmelerine bile müsamaha gösterilmeyeceğini de bilmektedir. Bu düşmanların, cana kasteden hastalık gibi. aşıkların binbir türlü derde düşüreceğinin de farkındadır:

"Amma ikev bir yerde oturşımız osaldır, Rakip diyen pelekete canımıza keseldir."

(İkimizin birlikte oturmamız mümkün olsa bile, Rakip denen felâket canımıza kasıttır.)

Şair. "Soltan, Hatıca" adlı şiirinde düşmanlardan saklanıp, gözden kaçarak onun yanına varamadığını:

"Goymaz rakip görünüşüne gelmeğe. Gözeller içinde soltan. Hatıca."⁷⁹

(Bırakmaz rakip görüşüne gelmeğe, ('rüzeller içinde sultan Hatıca.)

diyerek açıklar.

a. .g .m., 147. 4 sah.

Sevdi. "Soltan Hatıca" . "Öter, Halıca" , "Nar. Hatıca" . "Yerlerim" . "Ar Etmen" gibi şiirlerinde onun güzel suretini edep erkânını, gösterişliliğini, çekingenliğini - umûmî olarak bütün vasıflarını- büyük bir coşkuyla tasvir etmiştir..

Onun şiirlerinde, mücadelesini, gam ve kederini, sevinçlerini, alçak gönüllüğünü ve hayatıyla ilgili bilgileri bulmak mümkündür. Bazen korkup felekten yardım isteyen şair, bazen de çıkar yol bulamayıp kendini kaybeder. Çok cefa çektiğini fakat karşılığında vefa görmediğini bütün samimiyetiyle Hatice'ye anlatır:

"Bu niçik sır boldı, bilebilmedim, Ölüm
pikrin tuldüm, ölebilmedim. Havıp
cepa çekdim. alabilmedim, Köp galdı
canımda arman, Hatıca. "⁸⁰

*(Bu naşı./ sır imiş, hiç bilemedim, Ölümü
çok isledim, ah ölemedim, Azap, cefa
çektim, hiç alamadım, Hep kaldı
canımda arzu, Hatıca.)*

Seydî, çeşitli zorluklara göğüs germiş, mücadele etmiş sonunda da Hatice'yle evlenmiştir. Bunun yanında onun ömrünün son yıllarında yazdığı "Gal İmdi" şiirinde:

"Seçip saylap höves bilen alanım. Göz ⁸¹
güvancım. Hatıca can, gal imdi."

*(Seçip, beğenip heves ile aldığım, Gözümün nuru,
Hatıca can, hoşçakal.)* şeklindeki ifadeleri de şairin Hatice'yle evlenmiş olduğunu açıkça göstermektedir.

Seydî. her ne kadar güzelleri vasfetmişse de asıl güzelliğin insanın dış görünüşünde değil, fikrinde, aklında, yüreğinde olduğunu belirtir. Ve çirkinliğe güzelliğe bakmadan gönlün sevdiği insanla yaşamak gerekliliğini söyler. Seydî'nin bu sözleri "Kız govusu gışık çalmadan çıkar." (*Kızın iyisi, eğri evden çıkar.*): "Söygi görk istemez." (*Sevgi, güzellik istemez.*): "At alsan, yorga ile yörüş al; ayal alsan akıl ile huş al." ; "Söygüsüz durmuş, dızsuz aş" (*Sevgisiz hayat, tuzsuz aş*) gibi Türkmen ata sözlerinde de ifade edilmiştir.

Şairin sevgi konulu şiirlerinden Hatice'yle ilgili olanları yanında "Yiğitlik çağı", "Gel. Arzıgül, Görüşeli" . "Ablak Sayat" . "Bir Gelin" , "Şemşat" . "Ovadan" . "Cigi-cigi" . "Gal İmdi" . "Gelinler" gibi şiirleri de halk arasında fazlaca yayılmış ve sevilmiştir.

Seydî'nin edebî mirasının asıl önemli kısmını, keder ve gam duygusunu işlediği şiirleri oluşturur. Bu tür şiirler, onun kederler içinde geçen hayatının mısralara aksetmiş birer görünüşüdür. Şiirlerde anlatılan olaylar yaşanmış, gerçek olaylardır. Şairin şahsiyetini, duygularını, mh dünyasını kavramak açısından bu tür şiirleri büyük önem arzeder.

Seydî'nin şiirlerinde en çok vatan ve vatanseverler, ayrılık ve hayatın kederleri karşımıza çıkar. Şairin vatan ve ayrılıkla ilgili şiirlerine: "Lebap, hoş imdi" , "Galdm hoş imdi" . "Çıkıp gidelin" . "Ayrıldık" örnek gösterilebilir. Bu şiirler üzerinde daha önce durulduğu için burada tekrar ele almak gereksiz. Ama bunların kaleme alınmasında, yurdun siyâsî durumunun ve şairin vatanından ayrı düşmesinin tesirli olduğunu hatırlatmak gerekir.

Vatanseverlerle ilgili şiirlerin yazılmasında asıl sebep, yiğit Türkmenlerin yurtlarını, ar ve namuslarını korumak için yaptıkları savaşlarda şehit düşmeleridir. En güzel ifadesiyle bu şiirler, kahramanlar için tutulmuş birer matemdir. Türkmen yiğitleriyle birlikte bu savaşlara katılan Seydî'nin bu tür şiirler yazması normaldir. Ama onun "İşan Orak" adlı eserinden başka devrimize ulaşmış eseri yok. Bu şiirde İşan Orak'm. Buhara emirinin eline düşüp zindana atılmasından duyulan keder anlatılıyor, onun namuslu bir kahraman oluşu ifade ediliyor:

"Düşdüler bir hile birle zalim emir destine, Ediban
zalim bularnı saldı zindan astına. Nice günden
son çıkarıp, goydı öz peyvestine. Namıs eylep
çıkıldılar. hezret emirin kastına. Kıldılar han
hezretin bağrını gan, İşan Orak." ⁸²

*(Düştüler bir hile ile zalim emir eline, I üterek
zulüm bunlara, saldı zindan altına, Sice günden
sonra çıkarıp, koydu kendi yoluna, Namus sayıp
çıkıldılar, hazret emirin kastına, Kıldılar han
hezretin bağrını kan, İşan Orak.)*

Vatanseverler hakkında şiir yazmakla şairler, onların adını ebedileştirmeyi gaye edinmişlerdir.

Ayrılık şiirleri çoğu zaman şairin son şiiri gibi düşünülür. Bu tür şiirler, şairlerin, ya ölüm korkusundan ya hasta yatarken ya da esir olup candan ümit kesildiği zaman kaleme aldıkları şiirlerdir. Seydî'nin "Gal İmdi" şiiri, ayrılık şiirlerinin içinde en etkileyici olanıdır. Bunun kaleme almış şairin vatanseverliği ile ilgili. Seydî, bu şiirinde savaşta tek başına kaldığı an mahvolacağım, ölümün yaklaştığını hissederek bu duygularını anlatmıştır. "Ozalda şum boldı menin kışmalım" diyerek şair, bu kötü güne

⁸⁰ a. g. e.. 846. 71 salı. a.

⁸¹ g. m.. 23 sah.

düşme sebebinin talihi olduğunu söyler. Önce "Yağlı cahan" ile. sonra kardeşlerinin, baba ve annesinin isimlerini söyleyerek onların hepsi ile gıyaben veda hışır:

"Kebem enem. bağıri bryan. gal imdi...
Habip Hoca ner pelivan, gal imdi...
Denim-duşum. yarı-yaran, gal imdi...
Sen onda eder sen pıgan, gal imdi...
Ora/bibi, naçar doğan, gal imdi." ⁸³

(*Canını ananı, bağıri yanık, hoşçakal...
Habip Hoca, güçlü pehlivan, hoşçakal...
Yoldaş/arım, yâr uyaran, hoşçakal... Sen
orda edersin fiğan, hoşçakal... Orazbihi,
çaresiz kardeş, hoşçakal...*)

Seydî'nin bu şiiri; onun kendi hayatının, kahramanlık dolu savaşlarının, mutluluk içinde geçirdiği düğün ve toplantılarının, ayrılıkla dolu gamlı, kederli günlerinin özlü bir ifadesi gibidir. Hem sefalı hem kavgalı hayat ile vedalaşmasıdır.

Hayatın kederleri, ailenin başına gelen bahtsızlıklardan sonra onun şiirlerinde yer almıştır. Şairin ailesinden, kardeşlerinden kim kendine yakınsa onlar ölmüş ya da kaybolmuştur. Bu hadiseler sonunda Seydî, yürek yangınına şiire çevirmiştir.

Klasik edebiyatımızda hayat kederlerim konu olarak en çok işleyen şair, Seydî'dir. Onun bu tema ile yazılmış bin mısradan fazla şiiri var. Durmadan başında dönüp duran ölüm. Seydî'nin aile hayatını yok etmiştir. Çocuklarının ölümü, onun yüreğini dağlamış, ona keder ve hasret dolu bir hayat yaşatmıştır. Oğullarının genç yaşta ölmesi şairi, çaresizlik içinde bunaltmıştır. Seydî bu duygularını, onların hatırasına bağışladığı kederli şiirlerle ifade etmiştir: "Ecel bi/ni cıda etdi acap novruz nahalımdan.

Izında teşne leb galdım, lebi şirin zulalımdan.
Bu çeşni i m almadı rövşen yanı doğan haklımdan.
Yetişdi gayri bir vaktta, zoval ol merki-zalımdan.
Gamı gitmez anın hergiz, zamiri pur-melalımdan." ⁸¹

(*Ecel bizi ayrı düşürdü güzel nevrüz nihâlimden,
Ardından susuz kaldım, dudağı şirin zül âlimden,
Bu gözüm almadı ruşen yeni doğan hilâlîmden,
Yetişti, gayri bir vaktta, zeval o niekr-i zâlimden,
Gamı gitmez onun asla, kalb-i pür-melâlîmden.*)

Şair. bu muhammesi Sahipnazar adlı oğlu vefat ettiği zaman söylemiştir. Şiirdeki "acap novruz nahal" gibi sözlerden. Sahipnazar'm genç olduğu anlaşılmaktadır.

Şairin Begnazar adlı oğlu da "yeni gözlere görünmeğe başladığında" vefat etmiştir. Seydî, orta yaşlardadır. Begnazar'm ölümü üzerine yazdığı şiirde:

"Giderin ayş-ı visalm lıicir derdine salıp, Te ölinçem menin indi işimi kına salıp. İki kem elli yaşında köp ulı sma salıp, Agladıp gitti tamamı, ulus agzma salıp. Yüreğim, bir dereğim, bar gereğim. Begnazar "im." [^]

(*Giderim ayş-ı visalin hicir derdine salıp, Ta ölene dek benim şimdi işimi zora salıp, Tanı kırk sekiz yaşında çok büyük derde salıp, Ağlatıp gitti tamamı, halkın diline salıp, Yüreğim, tek ağacım,ger ekli ol anım,Begnazar 'im.*)

diyerek yaşının kırk sekiz olduğunu belirtmektedir. Ne zaman doğduğu belli olmasa bile "yağsı yamanı görüp, gözü açılmadık" Begnazar da gençken vefat etmiştir.

Seydî, ömrünün son yıllarında keder dolu günler geçirmiştir. İki oğlu birden hastalanıp bir günde ikisi de ölmüştür. Şair, onların ölümü üzerine "Goşa pudagım" destanını kaleme almıştır. Bu eserde kıssa ile şiir karışık olarak karşımıza çıkar. Ama onun diğer usta şiirlerinin yanında bu şiiri, daha karışık ve düzensizdir. Bu durum, destanın günümüze tam olarak ulaşmamasından kaynaklanıyor olabilir. Bu sebeple bu destanın şiirleri ayrı ayrı ele alınmazsa onun bütününün mazmunlu eser olarak yayınlanması mümkün değildir. Destanın şimdiki varyantında olay, Seydî'nin Şemşad'ı alıp gelmesiyle başlar. Seydî yolda:

"Göz guvancım, ey menin candan eziz perzentlerim,
Mirhaydar, Mirhesen atlıg iki dilbentlerim, Bir
darahtdan iki mi ve (hem) iki peyventlerim, Güyç-
kuvvatım.can aramım.ey yürek hürsentlerim
Ah urup bu tün günü könlüm sizi ister bugün" ⁸⁶

(*Gözüm nuru, ey benim candan aziz oğullarım, ;\firhaydar, Mirhasan adlı iki gönül bağlayanım, Bir ağaçtan iki meyve hem iki yemişlerim, Güç kuvvetim,gönül eğlencem,ey yürek hürsentlerim, Ah vurup, gece gündüz gönlüm sizi ister bu gün.*)

diyerek anasız kalan çocuklarını hatırlar. Onlar, sağ salim kendi köylerine dönerler. Aradan zaman geçer. Mirhaydar ile Mirhasan at binmeğe, silah taşımağa heveslenirler. Adet üzere eve gelen misafirlere, oğlanlar hizmet ederlermiş. Birinde Seydî yanmdakilerle sohbet ederken iki oğlu birbiriyle yarışmaya başlar. Onları seyredenler bunun sebebinin anlamazlar. Bir de bakarlar ki batıdan bir atlı gelmekte. Oğlanlar gidip ona selam verirler. Mirhaydar: "Ağacan. bir zaman gel bizim san" dediğinde. Mirhasan: "Ağacan. bir zaman yör

⁸⁴ a. g. m. . 147. 2 sah.
a. g. m. .103. 108 sah.

[^] a. g. m., 106 sah.
^{x(!)} a. g. e., 1612.

bizim san' diyerek ona hürmet gösterir...Soma - atlı gittiği için olsa gerek- büyük bir hüzne kapılırlar. Oturanlar buna şaşırırlar. Oğlanlara yalvarırlar. Sonra onları neşelendirmek için bir at getirip, süsleyip onları bindirirler.Çocuklar at ile meşgul olmaya başlarlar. Akşam Seydî oğullarım kucağına alıp yatar. Sabahleyin oğullarından izin alıp Guşçı boyundan Alimuhammet'in cenaze merasimine gider. O, cemaate yetiştikten çok kısa bir zaman sonra, Seydî'ye Mirhaydarın veba hastalığına tutulduğu haberi ulaşır. Bu haber üzerine Seydî, yüreği yanarak alelacele evine döner.

"Yürek örküm. bağır bağırim.
Nedir senin halin, balam?
Göz nuri, çeşmi-çiragım, ⁸⁷
Niçikdir ahvalin,
balam?"

*(Yürek yaram, bağır bahçem,
Nedir senin halin, balam? Göz
nurum, çeşm-i çerağım, Nasıldır
ahvalin, blam?)*

diyerek oğlunun halini sorar.Mirhaydar ise:

"Oğulsuz oğul diyr kime.
Döker yaşın düvme düvme,
Menin bu güyçli derdime. ⁸⁸
Tapılmaz derman ata canı

*(Oğu/suz oğul der kime, Döker
yasın düğme düğme, Benim bu
güçlü derdime, Bulunmaz
derman baba can.)*

diyerek ağır bir hastalığa yakalandığı babasına anlatır. Kardeşinin perişan halini gören Mirhasan, beti benzi saranış olarak gelir. O:

"Mirhesen diyr, yürek suvdur, bağır gan,
Goptı atamıza bir ahır zaman,
Eniekdeşim menin, vay yalnız doğan,
Mirhaydarım. ne iş düşdi başına?"⁸⁹

*(Mirhasan der, yürek sudur, bağır kan,
Koptu babamız 'çim bir ahır zaman,
Emekiaşım benim, vay, yalnız kardeş,
Mirhaydar'im, ne iş geldi başına?)*

sözleriyle abisinin duygulana katılır.

Bu sırada bir başka acı daha yaşanır. Mirhaydar ı yakalayan ölümcül hastalık, Mirhasan'a da geçer. O da mecalsiz yıkılır. Seydî, kendini kaybeder. O, "bunların

biri kalsa, ben ona da razıyım." deyip, hangisinin derdine yanacağım bilemez:

"Bu yatışdan Mirhaydarım galmadı. İndi Mirhesenim özün bilmedi. "Haydar! " diyp çağırdım, cogap gelmedi. Mirhesenden eşitmedim seda men." ⁹⁰

*(Bu yatıştan Mirhaydar 'im kalmadı, Şimdi
Mirhasan 'im özün bilmedi, "Haydar!" diye
çağırdım, cevap gelmedi, \ lirhasan 'dan
işitmedim seda ben.)*

Çocuklarına ana gibi bakıp onları büyüten Şemşat, Seydî'nin feryatlarına dayanamaz. İki körpenin perişan haline onun da yüreği yanar. O da:

" İki bimar bir düşekte yatarımı? İki gövher
bir taraptan yiterini? İki gardaş bir canandan
ötermi? Novbaharım Haydar, körpem
Mirhesen." ⁹¹

*(İki hasta bir düşekte yatar mı ? İki cevher bir
taraftan yiter mi? İki kardeş bir cihandan
göçer mi? Nev-baharım Haydar, körpem
Mirhasan.)*

deyip Seydî'nin feryadına katılır.

Oğlanların hali gittikçe ağırlaşır. Seydî'nin anası Gövherşat ve akrabaları, kardeşleri toplanırlar. Onların arasında Mirhaydar ve Mirhasan'ın kız kardeşleri Fatma ile Zöhre de vardır. Gelenlerin hepsi onlar için feryat ederler:

"Gövherşat diyr, pelek salıp duzaga, Gahba
pelek özün çekmiş gırağa, Baran değıp, sıv
düşmesin çırağa, İki gözüm nun-Mirhaydar
can, Eziz balanı, körpe gızum Mirhesen." ⁹²

*(üevherşat der, felek salmış tuzağa,
Kahpe felek kendin çekmiş kenara, }
ağmur deyip, su düşmesin çerağa, iki
gözüm nuru Mirhaydar can, . iziz balam,
körpe kuzum Mirhasan.)*

Ama, Seydî'nin feryadı hepsinden fazla, hepsinden acıdır. O, gözünün nuru, "'başının altın cıgası" iki çocuğundan ayrı düşmek üzredir. Şair, gamlı gününde Arkaç'ta yaşayan Orazbibi adlı kardeşini de hatırlar:

"Gözüm nuri. Mirhaydarım, Mirhesen,
Yekelik tığıdır bağırimi kesen.

⁸⁷ a. g. e. . 478. 7 sah.

⁸⁸ a. g. c.. 9 sah.

⁸⁹ a. g. e. .478. 11 sah.

a. g. e. ,478. 14 sahı.

⁹¹ a. g. e., 14 sah. a.

⁹² g. e.

Naçar cmckdeşim Orazbibi sen. Eşitsen
yas baglap, gara gey. imdi." ⁹³

(Gözüm nuru, Mirhaydar 'im, Mirhasan,
Yalnızlık kılıcıdır bağrımı kesen, Çaresiz
e inek t aşım Orazbibi sen, İniline yas
bağlayıp, kara giy şimdi.)

Seydî'nin büyük kardeşleri Gam ile Orazbagt ise
oğlanlar defnedildikten sonra gelirler. Bu mateme
bütün köylü katılır. Onlar da aniden gelen derdin
azabını Seydî ile paylaşırlar. Orazbagt ağasının kötü
durumuna sabredemez ama onu teselli eder. "Mert ol,
bu feleğin işidir, senin derdine bütün halk yas tutuyor"
der:

"Daglayır. pelek daglayır,
Dünyec yüzi yas baglayır.
Sen ağlama, halk ağlayır.
Ökünmek dost-yar işidir." ⁹⁴

(Dağlıyor, felek dağlıyor,
Dünya yüzü yas bağlıyor, Sen
ağlama, halk ağlıyor, Yas
tutmak dost yar işidir.)

Çocuklar yetim kaldığında, onları anneanneleri
Meryem ' ^ koni muş gözetmiştir. O. işi gücü ile
meşgulken, bir haberci gelip onları anlatır. Meryem
bu kötü haberi işitip:

"Balamın balası-balam görünmez. İl
göçdi yurdundan, obam görünmez. Bir
otağda iki nüvem görünmez. Ganim
pelek. Mirhaydanm neyledin. Körpe ⁹⁶
guzım Mirhesenim neyledin."

(Balamın balası, balam görünmez, İl
göçtü yurdundan, köyüm görünmez, Bir
otağda iki meyvem görünmez, Kahpe
felek, Mirhaydar'im neyledin?, Körpe
kuzum Mirhasan 'un neyledin?)

diyerek, feryat eder. Eser, Seydî'nin çocuklarını
yadedip. kabristana ziyarete gitmesiyle biter.

Fikrimi/.cc. bu eser Türkmen klasik edebiyatı tarihinde
çocuklar için yazılan en büyük, en güçlü, en kederli
şiiirdir. Orta yaşlarda çocuklarını kaybedip oğulsuz
kalması şaire bu eseri kaleme aldırtmıştır. Seydî,
oğullarından ayrı düştükten sonraki durumunu şöyle
anlatır:

a. g. e.

⁹³ a. g. c. 1612. 35 sah. ⁹⁵ Meryemin. Totınin annesi
olması mümkün. Çünkü oğlanlar Totıdan olmuşlardır. ⁹⁶
a. g. e. 1612. 39 sah.

"Oğulsuzın könlü hemişe açıdır, Oğulsuz
könlü aç-gözi gallaçdır. Oğulsuz bir köki
guran ağaçdır. Niçik göger, gökden
baran bolmasa." ⁹⁷

(Oğulsuzun gönlü daima açıtır, Oğulsuz
gönlü aç, gözü gariptir, Oğulsuz bir
kökü kuruyan ağaçtır, S asıl gögerir,
gökten yağmur yağmasa.)

Seydî bu mısralarında kendini kökü kuruyan bir ağaca
benzetir.

Seydî'nin "Goşa pudagım" destanı, insanın evladına
karşı duyduğu babalık ve analık sevgisinin bir
ifadesidir.

Seydî'nin eserlerine baktığımız zaman, yaşadığı devrin
durumunu ustaca anlattığını, her şiirin fikirle
yoğrulduğunu ve halka yol gösterdiğini görürüz. Onun
şiirlerinin aktüelliğini kaybetmemesinin sebebi,
yaşadığı cemiyette ortaya çıkan her tür yeniliğe kendi
sesini katmasındandır. Seydî'nin eserlerinden, onun,
19. asırda Türkmen halkının yaşadığı olaylara,
savaşlara hangi gözle bakıp nasıl değerlendirdiğini
anlamak mümkündür. Çünkü o, halkın büyük
bölümünün düşüncelerini eserlerinde toplamıştır.
Başka bir deyişle şair. eserlerinde gerçek olayları ele
almış, halkı için önemli olan fikirleri ifade etmiştir.
Halkla aynı görüşleri paylaşan Seydî'nin "Müberek
olsun", "Ol dövüşe baraylm", "Zar bolup", "Döndi"
gibi şiirlerinden, 19. asırda Lebap, Murgap boylarında
yaşayan Türkmenlerin başına neler geldiğini öğrenmek
mümkündür. İşgalci emirlerin ve hanların eziyetleri
sebebiyle yerli halk çok zor günler geçirir. "Gamı
açdan nandan doymayan" insanların "gününe it ağlar".
Kıtlık, pahalılık sadece Türkmenleri değil. Kazakları
Karakalpakları da malsız mülksüz bırakır:

"Bu gimmatlık boldı uzak.
Tozdı Garagalpak, Gazak, Bir
nan üçin gump duzak, İl ban
sayyada döndi." ⁹⁸

(Bu kıymetliler oldu uzak,
Dağıldı Karakalpak, Kazak,
Bir ekmek için kurup tuzak, İl
tümü a\>cıyo döndü.)

Seydî şiirlerinin büyük bir kısmında halkın istek ve
duygularını dile getirmiştir. Onun "Avara bolup
geldik" adlı muhammesi hakkında şöyle denir: "Seydî,
Marfya vardıktan sonra halk toplanıp onu, Hive'ye.

ı a. g. e.,478 <J*
a. g. e., 103.

hana elçi olarak göndermiş. O, halkın durumunu ve isteklerini adı geçen muhammesle hana arzemiştir." ⁹⁹

Şiirin gücüne yürekten inanan Sevdî, şiiri, zor durumdaki halka yardımcı olmak amacıyla bir araç olarak kullanmıştır. Onun, "Bir söz geldi zebana" şiiri de yukarıda bahsettiğimiz "Döndü" şiiri gibi, bir amaç uğruna yazılmıştır. Ersarılar. Man'ya dönmek isterler. Ama yük taşıyacak hayvanları ve gerekli eşyaları olmadığı için çok eziyet çekerler. Azım İ şan "in sürülerce devesi olduğu için, Seydî: "Ersarım daimi fikri, hayali; Yetişmektir Man-Şahı cananı" diyerek ona dertlerini anlatır. Sözünün sonunda da isteklerini açıkça söyler:

"Seydî diyen bize berseniz düye, Barıp
geçmek için gideli öve. Mı da m sizin
üçin baş goya goya, Talan bolup
galmayalı armana." ^{KIJJ}

(*Seydî der, bize verseniz deve, Varıp
geçmek için, gitmek için eve, Daima
sizin yolunuza baş koya koya, Talan
olup kalmamak için pişmanlığa.*)

O, bu gösterişli sözler ve edebî mısralar vasıtasıyla istediğini elde eder. Halkın saygı ve sevgisini kazanır.

Adı anılan eserlerin aktüelliği halkın ruhuna, medeniyet ve dünya görüşüne ait oluşu, bu eserlerde olayların dürüstçe ve doğru olarak ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Seydî. eziyet içindeki halkın fikirlerini, isteklerini ifade ederek, bunları manevî bir silah olarak kullanmakta büyük bir ustalık göstermiştir. 19. asırda derebe)der yüzünden azap ve eziyet çeken halkın isteği, yabancı işgalcilerden vatanlarını korumaktır. Şairin "Dönmenem. Begler", "Goçaklar", "Yiğitler" gibi şiirleri, çileli halkın bu konudaki arzusunu belirtmek için kaleme aldığı eserlerdir.

Seydî, hangi temada eser verirse versin, o. ilk önce halkın istek ve arzusunu dile getirmiştir. Bu, şairin vatan için yaptığı büyük bir hizmettir. Seydî, cemiyetin öne sürdüğü problemleri çözmek konusunda mücadele ederek, bu hususta devrindeki diğer ediplere ve halka örnek olmuştur. Bunlardan hareketle, onun şiirlerinin insanî meselelerin ifadesi ve halka ait eserler olduğu açıkça görünüyor demek mümkündür.

Seydî'nin eserlerinin edebîliğini. ustalığını güçlendiren konulardan biri de. onun, ifade etmek istediği fikre ait formalardan faydalanmasıdır. 18-19. asırlarda gelişen fikirleri vasfeden şairler, aslında şiir yazmanın en sade

ve bilinen şekli olan dörtlükleri (murabba) seçmişlerdir. Seydî de. vatanseverliğe, sevgiye ait şiirlerini yazarken bu nazım şeklinden faydalanmıştır. O. dörtlüklerle, hakikati ifade eden derin idealli edebî eserler meydana getirmiştir. Onun şiirleri, 18-19. asırlarda ortaya çıkan bazı eserlerde olduğu gibi hayattan kopuk, hayalî, fantastik fikirlerle ilgili değildir. O, hayatta var olan şeyleri, gerçek olayları konu alarak kendi fikrini ifade etmiştir. Onun eserlerinde daima, "edebiyatın asıl materyali olan insan" (M. Gorkiy) yer almaktadır. O insan, savaşıyor, yeniyor, yeniliyor, kaçıyor, kovuyor, zor günlere düşüyor, gamlanıyor, seviniyor, arzu ediyor, düşünüyor, nasıl olursa olsun. Ama, hiç boş durmuyor. Şair, o insanın hangi hareketini anlatırsa anlatsın, ona cemiyete ait olan gözüyle bakıp, insanlığıyla kıymet veriyor. Bu konuda onun "Çıkıp gidelim" adlı şiirine bakalım. Vatansever yiğitler düşmana karşılık vermek için bir çok çare düşünüp, bunları uygularlar. Ama "düşmanın yalına övrenen itler" ise yurttaşlarına ihanet edip. ikilik türetirler. Bu sebeple Seydî:

"İl birlik etmedi bize, yiğitler, Gelin, bu
vatandan çıkıp gidelin. Düşmanın
yalına övrenen itler. Gitmese boynuna
kakıp gidelin." ¹⁰¹

(*İl birlik etmedi bize, yiğitler, Gelin, bu
vatandan çıkıp gidelim; Düşmanın
yalına alışan itler, (gitmezse boynuna
kakıp gidelim.)*)

diyerek, duyguların gazapla dile getirir. Seydî'nin eserlerinin çoğunluğu, bu tür sade bir kuruluşa sahiptir. Onlar, şairin maksadını gösteren yüksek fikri halka ulaştırmağa hizmet eder.

Şair, eserlerinin sade olması için de gayret göstermiştir. O, bu gayretinin yanında, Türkmen edebî dilini geliştirmekte de büyük bir zafer kazanmıştır. Şair; "Seydî diyer. sözler dürr magnı seçip "diyerek sözün manasını inciye benzetmiş, ona büyük önem vermiştir. Fikirlerini doğru ve etkili ifade edebilmek için kelimeleri yerli }'erinde kullanmaya itina göstermiştir. Bu yüzden onun şiirleri bugün de kendi devrindeki kadar büyük bir şöhrete sahiptir. Onun şiirlerinin bir çoğu Karakalpak ve Özbekler arasında da yayılmıştır. Bunun sebebi öncelikle şairin, devrindeki siyâsî olaylar yüzünden komşu memleketlerde bulunmuş olmasıdır. Diğer sebebi de şiirlerini ustaca kaleme almasıdır.

Seydî'yi devrindekilerden farklı kılan asıl özellik, onun şiirlerinin harbî motiflerle işlenmiş olmasıdır. Hürriyeti gerekirse savaşla kazanmak gerektiğini düşünen şair. şiirin gücüne büyük önem vermiştir. Bu sebeple de

⁹⁹

¹⁰¹

a. g. c.

a. g. e.

ini

a. g. m., 103

savaşla ilgili olaylara şiirleriyle cevap vermiştir. O. bu konuda büyük şair Mahtumkulu'ndan ilham almıştır.

Seydî'nin eserlerinin edebîliği konusunda son olarak şunları söyleyebiliriz: Şairin lirik şiirlerinde vatanseverlerin huy ve hasiyetlerini. durumunu gerçek yönüyle görmek mümkündür. Savaşta verilen emirler, bunlara itaat etmeler, kinayeler, güvenmeler, işgalcilere karşı duyulan kin ve nefret, bunların hepsi Seydî "n in savaş şiirlerinin temel unsurlarıdır-. Şair, ömrünün sonuna kadar bu tür şiirler yazmış, Türkmen klasik edebiyatına bu farklı tarz ve üslubuyla girmiştir.

Lirik şiirlerde tıyûğ şeklini kullanan ilk şairlerdendir. Bu lar/da kaleme alınan şiirlerin sayısı Arap ve Fars edebiyatlarında çok azdır. Çünkü bir sözü çeşitli manalanyla mısraya yerleştirmek ve bu tür şiir yazmak, diğer fikirleri yazmaktan daha zordur. Ama Şeydi bu tarzdan ustaca faydalanmıştır. Onun "Alma" adlı aşka ait lirik- şiirinin edebîliği, tekniğinin giriftliği diğer şiirlerinden farklı değildir. Bu şiir. Seydî hakkında hazırlanan külliyatta da yer almıştır. Şiirde "alina" sözü yedi defa tekrarlanmış, bu söz mısra sonlarında, isim. sıfat fiil şeklinde çeşitli manalanyla kullanılmıştır:

"Sövdüğün, gül özün para eylemiş, Reşk ediban yanakların alma. Akmağa gül özün para eylemiş, İnanıp dünyanın mekru-alma." ¹⁰²

*(Sevdiğini, gül özün pare eylemiş,
Kıskanıp da yanakların alına,
Ahmağa gül özün pare eylemiş,
İnanıp dünyanın mekr ü alına.)*

Tabiatı şiirle tasvir etmek, şiirin en zor kısmıdır. Bu zorluk, onun gerçekçiliği ile ilgilidir. Tabiat konulu şiirlerde bu peyzaja ait bazı görüntüler farklı bir güzellikle tasvir edilmiştir. Peyzajlı şiir yazmanın zorluğuna bakmadan, Seydî, yurdunun zengin tabiatına olan sınırsız sevgisini "Sen çölün" dediği şiirinde vermiştir:

"Seydî diyer. ıskın cana yetir sen. Aldap. nice avcıları ötir sen. Bahar bolsa. il payını getir sen, Çarvalar illerin bardır, sen çölün."

*(Seydî der, askını cana ye tirşen, Aldatıp,
nice cn-'cılarını geçirsen, Bahar olsa, il
payını getirsen, Konar göçer illerin
vardır, sen çölün.)*

Bu şiir. Türkmen çölü hakkında yazılan ilk realist şiirdir.

a. g. m.. 103

Seydî Türkmen halkının arasında; sadece halkın duygu ve düşüncelerini anlayıp onlara inanan bir şair değil, güçlü bir vatansever, halk kahramanı, ordu komutanı olarak da tanınan bir şairdir. O, Türkmen halkının erişilmez kahramanı Köroğlu'nu ideal bir şahsiyet olarak ömek almış, savaş meydanında o gün için bile onu hatırlamış, onun savaş "taktiğinden" faydalanmıştır. Seydî, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, yaratıcılığindeki farklılıklarla Türkmen edebiyatı larilinde savaşçı şair, siyasî şiirin ustası olarak kendini tanıtmış büyük bir şairdir.

Seydî'den Bir Kaç Şiir:

YANAKLARIN ALINA

Sövdüğün, gül özün para eylemiş, Reşk ediban yanakların alma. Akmağa gül özün para eylemiş, İnanıp, dünyanın mekru-alma.

*(Sevdiğim, gül özün pare eylemiş,
Kıskanarak yanakların alına. . Ikmağa
gül özün pare eylemiş, İnanıp, dünyanın
mekr ü alına.)*

Şirin lebin menzer asala, ganda. Men senden ayrılıp, gideyin kanda? Işkında gark olmuş ciğerim ganda, İnanmasan, bakgıl eskim alma.

(Şirin dudağın benzer bala şekere, Ben senden ayrılıp, gideyim nere? Aşkında gark olmuş ciğerim kanda, İnanmazsan, bir bak kanlı yaşıma.)

Yar yarım, yarım, söven yaraşır. Gel bir zaman bize söylen yaraşır. Diysen: "Nesimî dek soyan yaraşır", Herne kılсан, ıgtıyarm alına.

*(Yar yarını, yarım, seven yaraşır, del bir zaman bize seven yaraşır, Desen:
"Nesimî dek soyan yaraşır ", I fer ne yapsan, ihtiyarın alına.)*

Gözleyende iki çeşmi-göz bilen. Rakip ölsün hesret bilen, köz bilen. Dilber, meni yine böhtan söz bilen, Salmaya sen bir zalimin alma.

*(Bekleyince iki çeşmi göz ile,
Rakip ölsün hasretile, köz ile,
Dilber, beni yine yalan sözle,
Salnavasın bir zalimin alına.)*

Çeşmimden akızıp, ganlı yaşımı,
Yolunda sarp etdim herne yaşımı,
Ulı anlar, hergiz bilmez işimi.
Dilber, senden niçik gönül alma?

*(Gözümde akıtıp kanlı yaşımı,
Yoluna sarf ettim bütün ömrümü,
Ulular anlar, asla bilmez işimi.
Dilber, senden nasıl gönül alına?)*

Aşıkdır sen inçge bile. Seyidi, Her
ccpanı rahat bile Seyidi, Yörmüş
diyip yaman bile Seyidi. Meni ayp
edenin gelsin alma.

*(Aşıksındır ince bele, Seyidi, Her
cefayı rahat bile Seyidi, Gitmiş
deyip yaman ile Seyidi, Beni
kınayanın gelsin başına.)*

AYRILDIK

Ey ağalar, arman bilen Dürli
dövrandan ayrıldık. İl bolup
Rainin han bilen. Haydar
sokandan ayrıldık.

*(Ey ağalar, arzu ile Türülü
devrandan ayrıklık. Bir/eşip
Rahim Han ile, Haydar
Sultan 'dan ayrıldık.)*

Bedev münüp. begres geyen.
Ne nc/.i-nıgmatlar iyen, Köp
eşreli Lebab diyen. Bir
gadırdandan ayrıldık.

*(Ata binip, yünlü giyen, Her
tür nimetleri yiyen, Çok
talihli Lebab diyen, Bir kadir
bilenden ayrıldık.)*

Girdik bir çöli-mıgana.
Suv içmedik gana gana.
Uçradık azabı-kene.
Rahatı-candan ayrıldık.

*(Girdik bir çöle, sahraya, Su
içmedik kana kana, Düştük
büyük bir azaba, Rahat bir
candan ayrıldık.)*

Ersannın adı yıtdi. Her havsı
bir yana gitdi, Han "hezretir"
könli bitdi.

Biz veli sandan ayrıldık.

*(Ersarı 'nın adı yitti. Her
biri bir yana gitti, Han
hazretin gönlü razı, Ama
biz sayıdan ayrıldık.)*

Sıbhı-şam bilen yürüşen,
Hayrı-seri den görüşen,
Zovkı-sapalar sürüşen,
Yârı-yârândan a3'rıldık.

*(Sabah akşam boyunca yürüyen,
Hayrı şerri denk görüşen, Zevk-
i sefalar sürüşen, Yâr ve
yârenden ayrıldık.)*

Dağlarda dikilmiş eren.
Gınlmışdır sansız ceren,
Ürgenç. Lebaba suv beren,
Balırı-ummandan ayrıldık.

*(Dağlarda yerleşmiş eren,
Kırılmıştır sayısız ceren,
Ürgenç, Lebab 'a su veren,
Bahr-ı Umman 'dan ayrıldık.)*

Kürsüsü nice payalı, Begler
galdı köp dayalı. Ser
hovızh. hoş say ah. Köşki-
eyvandan ayrıldık.

*(Kürsüsü nice pâyeli, Begler
kaldı hep dâyeli, Başı havuzlu,
hoş gölgeli, Köşk ve eyvandan
ayrıldık.)*

Nice ışvalı. işveli Gaçdık,
tapmadı hıvalı. Dürli
şecerli, miveli, Bağ-
bossandan ayrıldık.

*(Nice edalı, işveli, Kaçtık,
bulmadı Hi veli, Türülü
ağaçlı, meyveli, Bağ ve
bahçeden ayrıldık.)*

Tapmayan önki eşreti.
Yuvtarmız gamı, hesreti,
"İstey-istey" han "hezretT",
Ahır mekandan ayrıldık.

*(Bulmayıp önceki rahatı,
Yutarız gamı hasreti, İsteye
isteye han hazreti, Ahır
mekandan ayrıldık.)*

Scydî diyer, hayp Lebab!

Galdı ilsi/-günsüz garap,
Berhem bolup mülki-esbap.
Bar hanı mandan ayrıldık.

*(Sevdi der ki vazık Lebap,
Kaldı mil/elsiz bakıp, Dağıldı
hep mülk ü esbap, Var
devletten ayrıldık.)*

SOLTAN, HATICA

(SULTAN, HATİCE)

Goymaz rakip görnüşine gelmeğe.
Gö/.cller içinde sultan, Hatıca! Bir
gün gülü desmal içinde gözgi Eyler
men sen tarap rovan, Hatıca!

*(Bırakmaz rakip görüşüne gelmeğe,
Güzeller içinde sultan Hatice! Bir
gün gülli mendil içinde ayna
Gönderirim sana doğru, Hatice!)*

Gizli derdimi sana eylesem halı.
Bilenler aşık diyr, bilmedik-deli,
Gözüye bak, göter gülli desmalı.
Bolsun biz garıpdan nişan, Hatıca!

*(Gizli derdim sana eylesem hâli,
Bilenler aşık der bilmeyen deli,
Aynaya bak, kaldır gülli mendili,
Olsun biz garıpten nişan, Hatice!)*

Derdim köpdür. mana teyip duş gelmez,
Könlüm gamgm, dünya sözi hoş gelmez.
Hicran okı dogn gelir, duş gelmez,
Sancılar bağıma peykam. Hatıca!

*(Derdim çoktur, bana tabip fayda etmez,
Gönlüm gamlı, dünya sözü hoş gelmez,
Hicran oku doğru gel ir,yan gelmez,
Saplanır bağıma peykân, Hatice!)*

Pelek ineni derde ulaştırıpdır,
Alıpdır aklımı, üleşdirıpdır. Basıp
gam lavına bulaşdımpdır. Men
bilmeyen sudu-zıyan. Hatıca!

*(Felek beni derde ulaştırmıştır, Alınıştır
aklımı, üleştırmıştır, Basmış gam
batağına h ulaştırmıştır, Ben bilmem hiç
fayda ziyan, Hatice!)*

Ah ırsam. ağzımdan çıkan ot boldı. Dost
yüzün dönderip, bizden yat boldı. Ehli
düşman el çarpışıp, şat boldı.

Mana yağı boldı cahan, Hatıca!

*(. 1/7 etsen, ağzımdan çıkan ateş oldu,
Dost yüz çevirip, bizden yad oldu,
Bütün düşman el çırparak şad oldu,
Bana düşman oldu cihan, Hatice!)*

Senin dek nezenin cahana gelmez. Görsem,
gözüm doymaz, könlüm ayrılmaz.
Yanaşanda, senin bilen den bolmaz,
Segsen giz, segsen mün cuvan, Hatıca!

*(Senin gibi güzel cihana gelmez, Görsem,
gözüm doymaz, gönlüm ayrılmaz, Yaklaşsa
da senin ile denk olmaz, Seksen kız, seksen
bin yiğit, Hatice!)*

Bu niçik sır boldı, bilebilmedim. Ölüm
pikrin tutdum, ölebilmedim, Hayp.
cepa çekdim, alabilmedim, Köp galdı
canımda arman. Hatice!

*(Bu nasıl bir sırdır, hiç bilemedim, Hep
ölmek istedim, ah ölemedim, } azık,
cefa çektim, ben alamadım, Hep kaldı
canımda arzu, Hatice!)*

Sevdi diyer. tirşem gunça gülün men.
Emip sorsam leblerinden balm men...
Hızmatmda golı bağılı gıılun men,
Bolayın başına gurban, Hatıca!

*(Seydi der ki, dersem gonca gülün ben,
l'.mip sorsam dudağından balın ben...
Hizmetinde kolu bağılı kulum ben.
Olayım başına kurban, Hatice!)*

BEDEVSVUARINDI

(SEYİS ŞİMDİ)

Yörsün gızılbaş üstüne Nice
bedevsuvar indi. Leş
dökülsin leş üstüne, Alınsın
hemme ar indi.

*(Yürüsün İran üstüne, Sice
bedevsuvar şimdi. Leş
yığılsın leş üstüne, Alınsın
bütün ar şimdi.)*

Barıp ülkesin çapalı.
Üyüne sırvlar sepeli.
Ar alıp. abray tapalı.
Yar olsa biribar indi.

(J 'arip ülkesin yağma için,

PAÜ. Eğitim Fak.Derg. 1997. Sayı:3

Evine sular sepmek için, Ar alıp, .şeref bulmak için, } âr olsa yüce Mevlâ şimdi.)

Sapar esbabı saylansın Hem yağşı yaman saylansın. Bir mert dışından aylansın. Na mart dan set bizar indi.

(Sefer esbabı giyilsin, Hem iyi kötü seçilsin, Bir mert dışından çevrilsin, Nâmertten çok hizâr şimdi.)

Uyat gelse yüzünüze. Duralı şul sözünüze, Köp mahal dır gözünüze. Bolmuş gin cahan dar indi.

(Utanç gelse yüzümüze, Durmalı o sözüümüzde, Çok zamandır gözümüze, Olmuş geniş cihan, dar şimdi.)

Gorkup eki/, üçem guzlap, Galman öyde yalan sözlep. Yesirlerin bersin gözlep, Bolandır intizar indi.

(Korkup ikiz, üç de kuzulayıp, Kalmayın evde yalan söyleyip, Esirlerin berisinde bekleyip, Olmuştur intizâr şimdi.)

Barsak bu gün keni bilen. Yesir çıkar sara bilen. Düşmanların gam bilen Yer bolsun lclezar indi.

(\arsak hu gün çoğu ile, Esir çıkar süriisüyle, Düşmanların kanı ile, Yer olsun lalezâr şimdi.)

Sapar yazda yağşı işdir. Gış gününde köp teşvişdir. Önünüz gazaplı gışdır. Buz donup, yağar gar indi.

(Sefer yazın yahşi iştir, Kış gününde çok telaştır, Önümüz acayip kıştır, Buz olup vağar kar şimdi.)

Bedevi ere nagil kakın. Nayzaga al ya lav dakın. Her al arrık bolsa bakm. Tapılınca serdarındı.

(Bedevlere nallar çakın, \ lızrağa al bayrak takın, iler at arık olsa bakın, Bulununca serdâr şimdi.)

İl için çekseniz cepa. Mövlam size eder vepa. Hoş görüp, güzel Mustapa. Sövlür çarıyar indi.

(İl için çekseniz cefa, A fevlam size eder vefa, I loş görüp güzel Mustafa, Sevinir Çâriyâr şimdi.)

Seyidi aydar, beg aga. Vagda edin atlanmağa, Habar gönderin Morcaga. Dursun

bolup tayyar indi.

(Seyidi söyler, bey ağa, Sözler verin atlanmağa, Haber gönderin Morcak 'a, Kalksın olup hazır şimdi.)